

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Linnea Elg

”Tillsammans och i samförstånd”

Om kravet på individualisering i gärningsbeskrivningen vid åtal i
medgärningsmannaskap

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: VT 2023

Innehållsförteckning

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Om ämnet	5
1.2 Syfte och frågeställningar	7
1.3 Teoretiska och begreppsliga utgångspunkter	8
1.3.1 Processrättsliga överväganden	8
1.3.2 Terminologi	9
1.4 Metod och material	9
1.5 Tidigare forskning	12
1.6 Avgränsningar	13
1.7 Disposition	14
2 GÄRNINGSBESKRIVNINGENS ROLL I BROTTMÅLSFÖRFARANDET	16
2.1 Inledning	16
2.2 De processrättsliga minimigarantierna	16
2.2.1 Inledande om det kontradiktoriska processförandet	16
2.2.2 Rätten att i detalj underrättas om anklagelsen och grunden för denna	17
2.3 Gärningsbeskrivningens utformning	19
2.3.1 Inledande om gärningsbegreppet	19
2.3.2 Precisionskravet	20
2.3.3 Vaga eller alternativa gärningsbeskrivningar?	23
2.3.4 Om överskotts påståenden	24
2.3.5 Om att läka brister i gärningsbeskrivningen	25
2.4 Den rättsliga klassificeringen	27
2.4.1 Utgångspunkter för domstolens tolkningsverksamhet	27
2.4.2 Rättspraxis i belysning	28
2.4.3 Förhållandet mellan den rättsliga klassificeringen av gärningen och gärningsbeskrivningens utformning	29

2.5	Sammanfattande kommentarer	30
3	DEN ALLMÄNNA MEDVERKANSLÄRAN	32
3.1	Inledning	32
3.2	De huvudsakliga ansvarsformerna	32
3.2.1	Om gärningsmannaskap	32
3.2.2	Om medverkan till brott	33
3.2.3	Gärningsmannaskap genom omrubricering	34
3.3	Medverkansobjektet	36
3.3.1	Ett analytiskt redskap	36
3.3.2	Ett gemensamt medverkansobjekt	36
4	MEDGÄRNINGSMANNASKAPET	38
4.1	Inledning	38
4.2	Förekomsten av ett samförstånd	38
4.3	Kategorisering av medgärningsmannaskapet	40
4.3.1	Medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap	41
4.3.1.1	Ett gemensamt medverkansobjekt	41
4.3.1.2	Medgärningsmannaskap eller parallella gärningsmannaskap?	42
4.3.2	Ordinärt medgärningsmannaskap	45
4.3.2.1	Handlandet uppfyller något rekvisit	45
4.3.2.2	Handlandet kan subsumeras under rekvisiten	46
4.3.3	Medgärningsmannaskap i utvidgad mening	48
4.3.3.1	En medverkande är att anse som gärningsman	48
4.3.3.2	Medverkan i omedelbar anslutning	49
4.3.3.3	Medverkan utom omedelbar anslutning	51
4.4	Sammanfattande kommentarer	52
5	GÄRNINGSBESKRIVNINGENS PRECISION VID FLERAS DELTAGANDE I BROTT	54
5.1	När processrätten möts av den materiella straffrätten	54
5.1.1	Inledande anmärkningar	54
5.1.2	Vad omfattas av preciseringskravet?	54
5.1.2.1	”Tillsammans och i samförstånd”	54
5.1.2.2	Förhållandet mellan det som utförts individuellt och gemensamt	55
5.1.2.3	Gärningen har utförts under ett samförstånd	56
5.2	Gärningsbeskrivningens funktion som anklagelseakt respektive bevisstema	57
5.2.1	Medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap	57
5.2.1.1	Precisionen vid likartade gärningar	57
5.2.1.2	Precisionen vid olikartade gärningar	60
5.2.2	Ordinärt medgärningsmannaskap	62
5.2.2.1	Precisionen vid likartade handlingar	62
5.2.2.2	Precisionen vid olikartade handlingar	63

5.2.3	Medgärningsmannaskap i utvidgad mening	65
5.2.3.1	En bristande precisering av främjandet	65
5.2.3.2	Farhågorna med att precisera främjandet	68
6	SLUTSATSER OCH AVSLUTANDE KOMMENTARER	71
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	73
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	79

Summary

The statement of the criminal act as charged plays a significant role in the criminal process. Whilst its content puts the defendant on notice with information regarding the accusation, it indicates what circumstances the prosecutor intends to prove and which legal facts the court shall address within its administration of justice. Considering these functions, this thesis aims to examine to what extent the indictment must individualize the alleged participation of each accomplice in establishing a complicity object.

The provision of adequate time and facilities for the preparation of a defence is a prerequisite for that anyone accused of a criminal offence shall be entitled to a fair trial. Hence it is essential that to whomsoever an indictment is addressed should by means of its content be properly informed of what he or she individually is held liable for. This general principle shall nonetheless be neglected when several individuals allegedly have participated in criminal activities jointly and in a reciprocal understanding with each other.

Co-perpetration enables a description of a criminal act as collectively performed. Its legal construction however not only differs from an independently performed criminal act, but also varies depending on how the individual's actions qualify him or her as a co-perpetrator, which shows by a categorisation of co-perpetration in three versions. What facts are of legal relevance and therefore shall be expressed in the written indictment are thus prompted by what objectively has been accomplished.

Through an examination of actual indictments, the analysis shows that the lack of as well as the presence of individualization is reconciled with risks from the prosecutor's point of view. Thus, to both create satisfactory opportunities for the accused to prepare its defence and to effectively convict criminal offenders, there are convincing reasons for the prosecutor to consider to which degree an individualization is required. To conduct the preliminary investigation in such a way that an individualization is practicable is hence preferable.

Sammanfattning

Gärningsbeskrivningen, som uppbär en central roll vid brottmålsförfarandet, kan betraktas dels som en anklagelseakt, dels som ett bevistema. Samtidigt som innehållet däri inverkar på den anklagades möjligheter att förbereda sitt försvar, implicerar det vad som åsyftas styrkas och vad domstolen har att ta ställning till vid dess rättskipande verksamhet. Framställningen har med hänsyn till dessa funktioner till syfte att utreda vilka individualiseringskrav som kan ställas på en gärningsbeskrivning som anger att flera personer har agerat ”tillsammans och i samförstånd” och därför ska dömas som medgärningsmän.

De processrättsliga minimigarantier som var och en ska tillgodoseas inom ramen för dess rätt till en rättvis rättegång saknas det skäl att eftersätta när flera personer åtalas för att ha utfört en gärning ”tillsammans och i samförstånd”. Att den anklagade med ledning av gärningsbeskrivningen ska få klart för sig vad anklagelsen består i så att den ges goda möjligheter att försvara sig är därför centralt.

Medgärningsmannaskapet som materiell straffrättslig konstruktion innebär dessutom att den gemensamt utförda gärningen kännetecknas som brottslig på ett annorlunda sätt än en individuellt utförd gärning. Vilka rättsfakta som är relevanta vid tillämpningen av de tre huvudsakliga varianter av medgärningsmannaskap som rättsordningen kan konstateras inrymma inverkar dessutom på vilka omständigheter som behöver uttryckas i gärningsbeskrivningen.

Genom ett kvalitativt granskande av faktiska gärningsbeskrivningar visas att såväl avsaknaden som förekomsten av en individualisering är förenat med risker från åklagarens synpunkt. Vid utformandet av en gärningsbeskrivning finns det således goda skäl att noggrant överväga vilken grad av precision som är behövlig från den anklagades synpunkt, men samtidigt medgiven mot bakgrund av utredningsunderlaget. Att utredningen bedrivs på ett sådant sätt att en individualisering kan medges är därför att föredra från den anklagades synpunkt och sett till intresset av effektiv rättskipning.

Förord

Ett stort tack till min handledare Sverker Jönsson, som uppvisat ett mycket entusiastiskt handledarskap och som bidragit med värdefulla och inspirerande råd under arbetets gång.

Mina avslutande ord under juristprogrammet vill tillägna åt att rikta ett varmt tack till familj, släkt och vänner – ni som har funnits vid min sida längs vägen hit. För allt ert ovärderliga stöd är jag evigt tacksam.

Linnea Elg

Maj 2023, Lund

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Brå	Brottsförebyggande rådet
Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen/ EKMR	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Ds	Departementsserien
HD	Högsta domstolen
JT	Juridisk Tidskrift
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, avdelning I
Prop.	Proposition
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
RF	Regeringsform (1974:152)
RH	Publicerade rättsfall från hovrätterna
RÅ	Riksåklagaren
SL	1864 års strafflag
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
ÅM	Åklagarmyndigheten

1 Inledning

1.1 Om ämnet

Den nutida kriminalpolitiska debatten präglas av ett skärpt tonläge. Det riktas ett särskilt fokus åt behovet av att bekämpa den organiserade brottsligheten i dess olika konstellationer samt att sätta ett stopp för det dödliga våld som begås i den kriminella nätverksmiljön. Brott inom de kriminella nätverken begås ofta, liksom även annars, mellan flera personer i samverkan.¹ Vid domstolarnas rättstillämpning uppstår i dessa fall fråga om hur en otillåten gärning kan beskrivas som gemensamt utförd.

Vid åtal i medgärningsmannaskap, när det genom gärningsbeskrivningen påkallas att flera personer ska dömas för att ”tillsammans och i samförstånd” ha utfört visst brott, spelar gärningsbeskrivningen likaledes som i allmänhet en central roll inom brottmålsförfarandet. Dess innehåll motsvarar det huvudsakliga *bevistemat* i en brottmålsrättegång för vilket domstolen har att ta ställning till vid dess dömande verksamhet.² Samtidigt har gärningsbeskrivningen till syfte att bereda den som anklagas för brott goda möjligheter att försvara sig mot anklagelsen. Var och en som anklagas för brott ska därför i detalj ges information om vad som läggs denne till last.³ Gärningsbeskrivningen kan härav också ses som en *anklagelseakt*, i vilken anklagelsen ska preciseras.⁴

Medgärningsmannaskapet har såväl från lagstiftarens håll som inom den rättsvetenskapliga litteraturen ansetts vara besvärat av ofullkomligheter och oklarheter.⁵ Några lagstiftande åtgärder har dock inte ansetts kriminalpolitiskt motiverade. Den nuvarande regleringen har i stället bedömts fungera väl i

¹ Se prop. 2022/23:53 s. 24 ff.; SOU 2021:68 s. 52 ff.; Brå rapport 2016:12 s. 22 f.

² Se Dahlman (2018) s. 11; Diesen (2009/10) s. 504.

³ Se EKMR artikel 6.3 (b). Konventionen är inkorporerad genom lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Se även 2 kap. 19 § RF.

⁴ Se Diesen (2009/10) s. 503; Heuman (2005/06) s. 537.

⁵ Se bet. 2016/17:JuU16 s. 58; prop. 2000/01:85 s. 14 f.; mot. 2016/17:2340; Wennberg (2002) s. 633; Diesen (2000/01) s. 636; Herlitz (1996/97) s. 298 ff.

praktiken.⁶ Trots det har det på åtskilliga håll anförts att gärningsbeskrivningskonstruktionen ”tillsammans och i samförstånd” ibland används utan att den tjäna något syfte, samt att domskäl ofta utelämnar en förklaring till varför någon ska dömas som medgärningsman.⁷

När en person deltagit vid brott i egenskap av medgärningsman är den straffrättsliga konsekvensen att denne inte enbart svarar för vad den självständigt har utfört, utan också för vad som har utförts gemensamt.⁸ Som HD har erinrat om är det därför från rättssäkerhetssynpunkt av vikt att det presenteras tillräcklig bevisning på individnivå.⁹ Vad som härvid behöver styrkas är, till följd av de oklarheter som medgärningsmannaskapet är besvärat av, inte att betrakta som uppenbart. Dessa oklarheter kan antas resultera i tveksamheter kring hur bevistemat vid åtal i medgärningsmannaskap ska formuleras och följaktligen behandlas av domstolarna.

Hur en gärning som materiellt sett kan beskrivas som kollektivt utförd samtidigt ska tillfredsställa upprätthållandet av det individuella straffansvaret och den enskildes rätt att informeras om vad som läggs specifikt honom eller henne till last inbegriper inte enkla överväganden. På grund av den vanligt förekommande gärningsbeskrivningskonstruktionen ”tillsammans och i samförstånd”, som tar sikte på att de åtalade personerna ska dömas i medgärningsmannaskap¹⁰, är det av relevans att lyfta till diskussion på vilka materiella grunder en sådan gärningsbeskrivning kan utformas samt vilka straffprocessrättsliga intressen som därvid behöver tas i beaktande.

⁶ Se prop. 2000/01:85 s. 14 f.

⁷ Se till exempel Jönsson (2005/06) s. 657; Wong (2003/04) s. 925; Wennberg (2002) s. 624, 626 och (2002/03) s. 610; Herlitz (1996/97) s. 298.

⁸ Se NJA 2011 s. 89, där HD uttalade att de två tilltalade, som dömdes ”tillsammans och i samförstånd” för grov misshandel, båda var ansvariga för samtliga skador som målsäganden åsamkades vid gärningen. Se även HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22, där flera personer som åtalades för grovt sabotage mot blåljusverksamhet ”tillsammans och i samförstånd” med varandra och övriga personer i en folksamling enbart fick svara för vad de hade utfört individuellt. Till följd därav sänkte HD straffvärdet från 5 år till 3 år.

⁹ Se HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22 p. 36; HD dom 2023-02-14 i mål nr B 2354-22 p. 15, 30; HD dom 2023-02-14 mål nr B 5951-21 p. 15.

¹⁰ Observera dock att flera personer även kan dömas ”tillsammans och i samförstånd” som främjare, se NJA 2002 s. 489.

1.2 Syfte och frågeställningar

Det föreliggande arbetet har till syfte att bringa klarhet i kravet på gärningsbeskrivningens precision när flera personer åtalas för att ha agerat rättsstridigt ”tillsammans och i samförstånd” i medgärningsmannaskap. I denna kontext avses särskilt frågan om hur de delaktigas enskilda ageranden ska individualiseras. Avsikten är dels att klargöra hur medgärningsmannaskapet som materiell straffrättslig konstruktion inverkar på gärningsbeskrivningens utformning, dels att lyfta till diskussion vilka processuella överväganden som vid åtal i medgärningsmannaskap bör tas i beaktande.

Med anledning av syftet har följande frågeställning formulerats:

- Hur precist ska envars delaktighet individualiseras i en gärningsbeskrivning som anger att flera personer har agerat ”tillsammans och i samförstånd”?

Som ett led i att besvara den övergripande frågeställningen kommer följande delfrågor att analyseras var för sig:

1. Vilka krav kan ställas på gärningsbeskrivningens precision sett till dess funktion som anklagelseakt respektive bevistema?
2. Under vilka materiella straffrättsliga förutsättningar kan en person som har deltagit i brott tillsammans med andra personer dömas som medgärningsman?

1.3 Teoretiska och begreppsliga utgångspunkter

1.3.1 Processrättsliga överväganden

Bland annat mot bakgrund av den så kallade Lindomeproblematiken¹¹ tillsatte Riksåklagaren under 1990-talet en arbetsgrupp med uppdraget att utreda metodfrågor vid fleras deltagande i grova våldsbrott. Arbetsgruppens utredning kom att utmynna i en rapport¹² innehållandes åtgärdsförslag riktade åt olika aktörer, däribland åklagare och domare, som antogs kunna leda till förbättringar på rättstillämpningens område. Rapporten innefattade bland annat en rekommendation om att underlåta att formulera gärningsbeskrivningar för snävt.¹³ Härmed framhålls implicit ett antagande om att *intresset av effektiv rättskipning* befaras gå förlorad om gärningsbeskrivningar utformas för snävt.¹⁴

En allt för allmänt hållen gärningsbeskrivning kan samtidigt äventyra den anklagades rätt att ges tillräcklig information om vad som läggs honom eller henne till last, vilket kan minska dennes möjligheter att förbereda sitt försvar. Dessa minimigarantier, vilka var och en ska tillgodoseas inom ramen för dess *rätt till en rättvis rättegång*, behöver därför tas i beaktande.¹⁵

Intresse av effektiv rättskipning å ena sidan och den enskildes rätt till en rättvis rättegång å andra sidan kommer följaktligen att genomsyra framställningen. Med effektiv rättskipning avses i sammanhanget det allmänna intresset av att bekämpa brottslighet, samt att denna i en så låg grad som möjligt ska generera materiellt felaktiga domslut – såväl frikännande

¹¹ Vilken har beskrivits som problematiken kring hur ansvarsfrågan ska bedömas när det blivit utrett att två personer har närvarat på brottsplatsen vid brottstidpunkten, men det inte kan klargöras vem av dem eller om de tillsammans har utfört brottet, se SOU 1996:185 s. 31. Som påpekades i prop. 2000/01:85 s. 26 saknades förutsättningar för medgärningsmannaskap i Lindomefallet (RH 1991:51), eftersom det inte kunde utslutas att någon av de åtalade personerna hade agerat ensamt utan den andres inblandning.

¹² RÅ 1995:1.

¹³ Se prop. 2000/01:85 s. 27.

¹⁴ Om att allmänt utformade gärningsbeskrivningar kan vara att föredra, se Fitger m.fl., kommentaren till 45 kap. 4 § RB; Victor (2020) s. 90 f.

¹⁵ Jfr EKMR artikel 6.3 (a).

som fällande.¹⁶ Av denna anledning kommer redogörelsen att utgå från de två funktioner som det inledningsvis har noterats att gärningsbeskrivningen har i rättsordningen – dess funktion att uttrycka det bevistema som avses styrkas samt dess funktion som anklagelseakt riktad åt den som åtalas för brott.

1.3.2 Terminologi

I 23 kap BrB tar begreppet *medverkande* sikte på såväl gärningsmän som anstiftare och medhjälpare.¹⁷ På flera håll i litteraturen används begreppet i en snävare mening och omfattar enbart anstiftare och medhjälpare.¹⁸ Det finns i denna framställning ett praktiskt behov av att tillämpa denna snävare begreppsanvändning. För att beteckna både gärningsmän och medverkande kommer det i stället att talas om personer som varit *delaktiga* vid brott.

Inom den rättsvetenskapliga litteraturen råder ingen klar konsensus kring begreppet *gärningsmannaskap i strikt mening*.¹⁹ Enligt min mening fyller det dock en funktion genom att markera att personen egenhändigt har uppfyllt samtliga rekvisit för brottsbeskrivningen, varför denna begreppsanvändning kommer att tillämpas. Det vidare begreppet *gärningsmannaskap* tar däremot sikte på samtliga former i vilket detta kan föreligga, däribland medgärningsmannaskap.

1.4 Metod och material

Det föreliggande arbetet domineras av den rättsdogmatiska metoden, vars angreppssätt under lång tid har varit omdiskuterad. En traditionell uppfattning

¹⁶ Se Dahlman (2018) som lyfter önskvärdheten av att den rättspolitiska acceptabla misstagskvoten är ekvivalent med den faktiska misstagskvoten, se s. 138 ff.

¹⁷ Se Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken 'Olika former av medverkan'.

¹⁸ Se bl.a. Asp (2021) s. 26 f.; Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 158; Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 432; Jareborg (2001) s. 401 f.; Herlitz (1996/97) s. 281. Se även NJA 2012 s. 826 p. 13.

¹⁹ Svensson exempelvis talar om finns fyra former av gärningsmannaskap i strikt mening: den som utför det som föreskrivs för ett straffbud, den medelbara gärningsmannen, parallella gärningsmän, gärningsmannen bakom gärningsmannen, se (2016) s. 277. Asp framför för egen del att det finns tre former: den som egenhändigt utfört gärningen, den som utfört gärningen genom annan (medelbart gärningsmannaskap), samt medgärningsmannaskap, se (2021) s. 345, 351, 360.

av dess huvudsakliga syfte är dock att tillhandahålla rättstillämparen en förklaring av hur innehållet i de auktoritativa rättskällorna kan tolkas och systematiseras.²⁰ Det är detta tillvägagångssätt som framställningen begagnar sig med.

Avseende gärningsbeskrivningens precision kommer redogörelsen av rättsläget till viss del att styras utifrån ändamålsenliga argument som är förankrade i rättskällorna. Därigenom tillåts en friare juridisk argumentation vid klarläggandet av gällande rätt.²¹ Rätten till en rättvis rättegång och kontradiktionsprincipen utgör härvid en central del. Redogörelsen kommer därför inledningsvis att klargöra dessa ändamålsenliga utgångspunkter, för att därefter fördjupa sig i vilka krav på gärningsbeskrivningens precision som Europakonventionen och rättegångsbalken ställer upp.

Förutom Högsta domstolens prejudikat utgör Europadomstolens avgöranden ett hjälpmedel vid klarläggandet, eftersom den svenska lagtexten behöver tolkas fördragskonformt. På grund av att frågan diskuterats inom doktrinen kommer även denna att lämna ett värdefullt bidrag. Med doktrin avses i sammanhanget juridisk litteratur som vid interaktion med auktoritativa rättskällor framhåller starkt logiska argument, varigenom den ges en självständigt bärande betydelse som rättsligt material.²²

Den del av framställningen som fokuserar på medgärningsmannaskapet kommer utifrån tolkning och systematisering av innehållet i material som ingår i rättskällehierarkin att identifiera och därefter kategorisera tre varianter av medgärningsmannaskap, inom vilka *en person* som deltagit i brott tillsammans med andra personer kan vara gärningsman. Det ska understrykas att argumentationen ämnar på ett mer begripligt och konkret sätt förklara hur rättsläget kan beskrivas. De slutsatser som dras strävar efter att vara tydligt

²⁰ Se Gunnarsson och Svensson (2023) s. 102 f., 127, 141; Peczenik (2005) s. 249.

²¹ Se Kleinman (2018) s. 28 f.

²² Se *ibid* s. 33 ff.

förankrade i rättskällorna och ska inte ses som några lösningar för att fylla ut eventuella luckor i gällande rätt.²³

Den systematiska argumentationen kan i detta hänseende beskrivas som att på grundval av argument förankrade i rättskällorna sammanställa en koherent rättsuppfattning. Detta kommer bland annat att ske genom att studera och sammanställa innehållet i prejudikat där HD berört medgärningsmannaskapet.²⁴ Eftersom frågan även har diskuterats flitigt inom doktrinen kommer också denna att lämna ett bidrag. I viss mån kommer även hovrättspraxis att utgöra ett hjälpmedel för att styrka att en viss uppfattning av rättsläget tycks vara gängse. För att den rättsdogmatiska metoden inte ska överges kommer det att uppmärksammas när utgångspunkter som inte blivit etablerade genom rättspraxis framförs.

Den gällande medverkansbestämmelsen har inte genomgått några genomgripande förändringar sedan brottsbalkens ikraftträdande, som redan dessförinnan återfanns i 3 kap. 4 § 1864 års strafflag (SL) sedan en ändring 1948.²⁵ Medgärningsmannaskapets närmare innebörd behöver därför delvis förstås mot bakgrund av dess historiska utveckling. Det medför att vad som angavs i äldre förarbeten alltjämt är att se som vägledande.²⁶ Dessa såväl som äldre litteratur kommer av denna orsak att verka som underlag vid framställningen.

Slutligen kommer uppsatsens delfrågor att integreras för att besvara den huvudsakliga frågeställningen. Detta kommer att utföras genom en kvalitativ granskning av ett antal faktiska gärningsbeskrivningar. På grund av att gärningsbeskrivningarna enbart avses figurera som ett analytiskt verktyg,

²³ Se *ibid* s. 21. Argumentationen är således snarare av karaktären *de lege lata* än *de lege ferenda*, se s. 36.

²⁴ Se Heuman (2020/21) s. 27.

²⁵ Se dock prop. 2000/01:85 s. 16 och SOU 1996:185 s. 26 angående förslaget om att införa en särskild bestämmelse om medgärningsmannaskap i 23 kap BrB. Förslaget kom dock att avstrykas eftersom det varken skulle innebära någon förändring eller vägledning kring vad som redan utgjorde gällande rätt.

²⁶ Se NJA 2006 s. 535; Asp (2021) s. 328. Jfr även prop. 1948:80 s. 8, 92; prop. 1962:10 s. 60, 92.

görs inget anspråk på att urvalet ska lämna en representativ bild av hur gärningsbeskrivningar i allmänhet brukar utformas.

Urvalet av gärningsbeskrivningar har i stället valts ut genom följande tillvägagångssätt. På sökordet ”tillsammans och i samförstånd” har det granskats en stor mängd gärningsbeskrivningar som mellan åren 2021 och 2023 har publicerats i JUNO. Det utslagsgivande vid urvalet har varit att det med dessa som underlag ska kunna diskuteras vilka för- och nackdelar hög respektive låg grad av precision kan innebära vid tillämpningen av de olika varianterna av medgärningsmannaskap, samt när en individualisering fordras. Av etiska skäl kommer personuppgifter att censureras, varvid namn kommer att bytas ut mot slumpmässiga versaler.

1.5 Tidigare forskning

Frågan kring gärningsbeskrivningens precision i allmänhet har diskuterats flitigt inom litteraturen, bland annat av Victor²⁷, Heuman²⁸, Diesen²⁹ och Westberg³⁰. Däremot har förhållandet mellan medgärningsmannaskapet och gärningsbeskrivningens precisionsgrad inte mer än kort kommenterats i dessa framställningar. Wennberg³¹ har dock framhållit att frågan om gärningsbeskrivningens individualisering av den enskildes delaktighet är värd att vidare diskutera i sammanhanget.³²

Även medgärningsmannaskapet har redogjorts för i en del läroböcker.³³ Därutöver har Svensson³⁴ avhandlat inom området.³⁵ En stor del av hans avhandling ägnas åt att förklara hur flera personer ur objektiva hänseende kan agera avsiktligt i förhållande till en gemensam gärning. Svensson

²⁷ Dag Victor, f.d. justitieråd i HD. Se Victor (2020).

²⁸ Lars Heuman, professor emeritus i processrätt vid Stockholms universitet. Se Heuman (2005/06).

²⁹ Christian Diesen, professor emeritus i processrätt vid Stockholms universitet. Se Diesen (2009/10).

³⁰ Peter Westberg, professor i processrätt vid Lunds universitet. Se Westberg (1990/91).

³¹ Suzanne Wennberg, professor emerita i straffrätt vid Stockholms universitet.

³² Se Wennberg (2002) s. 628, 638.

³³ Varav flera har viss tyngd inom rättsvetenskapen och därför lämnar ett bidrag till framställningen, se avsnitt 1.4.

³⁴ Erik Svensson, docent och universitetslektor vid Stockholms universitet.

³⁵ Se Svensson (2016).

konstruerar härvid ett antal typfall som tar utgångspunkt i vilka brottstyper som är tillämpliga på individuell respektive gemensam nivå.³⁶ Vidare har Herlitz³⁷ behandlat frågan om medverkanslärans struktur. Hans avhandling bygger på en komparativ analys varvid olika rättsordningars synsätt på gärningsmannaskap diskuteras.³⁸ Ett särskilt fokus riktar han åt hur synen på gärningsmannaskap kan ersättas med konstruktionen av medverkansobjektet.³⁹ De utgångspunkter han framhållit härom kommer att lämna ett bidrag till denna framställning.

1.6 Avgränsningar

Syftet vid denna framställning är inte att analysera gärningsbeskrivningens utformning generellt. Aspekter som generellt sett har betydelse för frågan kommer därför inte att beröras, så som att gärningen även ska individualiseras genom tids- och platsangivelse.⁴⁰ När det i framställningen talas om ett individualiseringskrav avses hur flera personers individuella handlande ska skiljas från varandra, alltjämt i bemärkelsen precision.

Av samma skäl kommer arbetet inte att beröra betydelsen av res judicata, vilken åklagaren liksom i allmänhet behöver ta hänsyn till.⁴¹ En bristfällig gärningsbeskrivning kan nämligen komma att leda till ett materiellt oriktigt frikännande som åklagaren inte har möjlighet att reparera i och med att domen vinner laga kraft.⁴²

Beträffande medgärningsmannaskapet ska det understrykas att framställningen inte har till syfte att ge en heltäckande bild av

³⁶ Se *ibid* s. 282 ff.

³⁷ Carl Erik Herlitz, f.d. docent i straffrätt vid Uppsala universitet.

³⁸ Se Herlitz (1992).

³⁹ Se *ibid* s. 532.

⁴⁰ Se 45 kap. 4 § RB.

⁴¹ Se 30 kap. 9 § RB som bygger på *ne bis in idem*. Se även EKMR tilläggsprotokoll 7 artikel 4. Även litispensens faller härmed bort, se 45 kap. 1 § tredje stycket RB.

⁴² Samtidigt som en vagt utformad gärningsbeskrivning kan innebära att domens rättskraft blir onödigt vidsträckt, kan en onödig precisering innebära att även andra gärningsmoment än de som har varit föremål för prövning prekluderas genom 30 kap. 9 § RB. En annan sak är om rättskraften kan brytas igenom med extraordinära rättsmedel, se särskilt 58 kap. 3 § RB. Att åklagaren misstagit sig vid utformandet av gärningsbeskrivningen medför inte ensamt att resning får beviljas.

medverkansläran. Förutsättningarna för ansvar i gärningsmannaskap, anstiftan och medhjälp kommer att beröras någorlunda översiktligt och endast till den grad att medgärningsmannaskapet kan ställas i relation till dessa medverkansformer som explicit uttrycks i lagtexten.

Uppsatsen avgränsar sig vidare från att diskutera ansvar i medgärningsmannaskap genom underlåtenhet. Skälet härför är att straffrätten inte uppställer någon allmän skyldighet om att ingripa mot annans brottslighet. De särskilda brottsbeskrivningarna är i allmänhet konstruerade som kommissivdelikt, vilket innebär att de förutsätter att en viss *handling* har utförts.⁴³ Denna handling behöver i flera straffbud även orsaka en *följd*. Eftersom uppsatsen har till syfte att utreda hur en viss person kan vara (med)gärningsman på grund av dess agerande, är det dessa två typer av brottsrekvisit som är av relevans när det diskuteras hur en person kan anses ha utfört ett brott som medgärningsman.⁴⁴

Slutligen förutsätts läsaren vara införstådd med att var och en som är delaktig i brott ska dömas i enlighet med det uppsåt eller den oaktsamhet som ligger honom eller henne till last.⁴⁵ Framställningen kommer därför inte närmare beröra den subjektiva täckningen eller hur den individuella skuldprövningen ska företas, även om det utgör en bestämd utgångspunkt att rättsordningen inte erkänner något kollektivt straffansvar.

1.7 Disposition

Avsnitt 2 analyserar gärningsbeskrivningens utformning och dess betydelse vid brottmålsprocessen. *Avsnitt 3* lämnar en översiktlig redogörelse för

⁴³ Med undantag för straffbud utformade som omissivdelikt och som därför begås genom underlåtenhet. Även straffbud som är konstruerade som kommissivdelikt kan begås genom underlåtenhet om personen intagit en garantställning, se NJA 2003 s. 473.

⁴⁴ Brottsrekvisit som angår förekomsten av *omständigheter* lämnas därmed utanför redogörelsen. Som exempel kan anges frivillighetsrekvisitet i sexualbrotten i 6 kap. BrB, farerekvisitet i 13 kap. 1 § BrB, mordbrand samt de straffbud som förutsätter att brottet har riktats åt ett specialsubjekt.

⁴⁵ Liksom att uppsåtet (eller oaktsamheten) hos en medverkande ska täcka såväl främjandet som huvudbrottet, se Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken 'Subjektiv täckning'. Om att den gärning som främjaren har avsett att utöva inflytande på ska ha varit straffrättsligt likvärdig den som faktiskt har utförts, se NJA 2022 s. 675 p. 28.

medverkansläran. *Avsnitt 4* diskuterar vad som utmärker medgärningsmannaskap som en särskild form av gärningsmannaskap, samt vilka varianter av detta som kan identifieras i rättsordningen. *Avsnitt 5* analyserar, utifrån faktiska gärningsbeskrivningar, hur dessa bör utformas när flera åtalas för brott ”tillsammans och i samförstånd” på grundval av de varianter av medgärningsmannaskap som avsnitt 4 konstruerar. *Avsnitt 6* summerar slutsatserna kring uppsatsens övergripande frågeställning jämte avslutande kommentarer.

2 Gärningsbeskrivningens roll i brottmålsförfarandet

2.1 Inledning

Detta avsnitt kommer inledningsvis att redogöra för hur rätten till en rättvis rättegång, i belysning av principen om kontradiktion, förutsätter att tillräcklig information om anklagelsen tillhandahålls den som åtalas för brott. Med dessa utgångspunkter kommer det därefter att redogöras för rättegångsbalkens reglering av gärningsbeskrivningens precision samt diskuteras hur precisionskravet kan förstås sett till dess funktion som anklagelseakt respektive bevistema.

2.2 De processrättsliga minimigarantierna

2.2.1 Inledande om det kontradiktoriska processförfarandet

Gärningsbeskrivningens funktion som anklagelseakt kan ses som ett utlopp av principen om det kontradiktoriska processförfarandet.⁴⁶ Kontradiktion utgör nämligen en förutsättning för att parterna ska ges likvärdiga möjligheter att på ett så uttömmande sätt som möjligt argumentera för sin sak och presentera bevisning som stödjer deras respektive ståndpunkter.⁴⁷

Den kontradiktoriska förfarandepincipen är även nära förbunden med oskyldighetspresumtionen⁴⁸, på så vis att den förra utgör en förutsättning för att den senare ska kunna upprätthållas. I brottmålsförfarandet kommer detta förhållande till praktiskt uttryck genom att åklagaren inför en opartisk domstol bär bevisbördan för sitt åtal, medan den anklagade behöver ges goda möjligheter att bemöta anklagelsen.⁴⁹

⁴⁶ Se Diesen (2009/10) s. 503.

⁴⁷ Se Lindell (2007) s. 180 f.

⁴⁸ Se EKMR artikel 2.

⁴⁹ Se Novak (2003) s. 157.

2.2.2 Rätten att i detalj underrättas om anklagelsen och grunden för denna

Den enskildes rätt att enligt EKMR artikel 6.3 (a) i detalj underrättas om innebörden och grunden för den anklagelse som riktas mot honom eller henne behöver enligt Europadomstolen tolkas i ljuset av den anklagades allmänna rätt till en rättvis rättegång. I sammanhanget är därför EKMR artikel 6.3 (b) av betydande vikt. Den anklagade ska jämlikt härmed beredas tillräcklig *tid* och *möjlighet* att förbereda sitt försvar.⁵⁰ Att dessa möjligheter är goda skapar förutsättningar för kontradiktion.⁵¹

Att EKMR artikel 6.3 (a) inte enbart inbegriper rätten till information om anklagelsen, utan även hur denna rättsligt ska klassificeras, har klargjorts av Europadomstolen i flera avgöranden.⁵² Den anklagade ska därför inte enbart underrättas om att det påstådda förehavandet *är* brottsligt, utan även *på vilken rättslig grund*. Detta får förklaras ha sin grund i legalitetsprincipen. Det är således oundgängligt att den anklagade inte endast ska ha möjlighet att erkänna eller förneka gärningen, utan även att framföra rättsinvändningar⁵³ mot att förehavandet överhuvudtaget är kriminaliserat med stöd i lag.

Europakonventionen ställer inga krav på att underrättelsen ska ges i någon särskild form. Denna kan därför ges såväl muntligt som skriftligt.⁵⁴ Den anklagades rätt till information om anklagelsen och dess möjligheter att försvara sig mot denna tar nämligen sikte på att *brottmålsförfarandet i sin helhet* ska genomföras rättvist. Det är därmed inte enbart innehållet i den skriftliga underrättelsen som är av betydelse för huruvida rätten till en rättvis

⁵⁰ Se Bäckström och Andersson mot Sverige; Pélissier och Sassi mot Frankrike p. 52, 54; Se även NJA 2015 s. 405 p. 15.

⁵¹ Se Danelius m.fl. (2023) s. 406 f.

⁵² Se bl.a. Pélissier och Sassi mot Frankrike p. 51-52; Mattoccia mot Italien p. 59; Varela Geis mot Spanien p. 54.

⁵³ En rättsinvändning kan bestå i att den åtalade gärningen inte är brottslig, se Ekelöf m.fl. (2013) s. 45.

⁵⁴ Se Danelius m.fl. (2023) s. 406. Muntlig tolköversättning av skriftliga handlingar kan därmed vara tillräckligt för att tillgodose kraven, se Husain mot Italien. Det är dock inte tillräckligt att en översättning av enbart brottsrubriceringen görs. En relativt okomplicerad anklagelse som den anklagade under förundersökningen har tillhandahållits tillräcklig information om genom översättning kan emellertid innebära att rättegången i sin helhet anses ha genomförts rättvist, trots att någon muntlig översättning av innehållet i anklagelseakten inte lämnats, se Kamasinski mot Österrike p. 74-81.

rättegång har blivit kränkt. Alltjämt är det den anklagades rätt till tid och möjligheter att förbereda ett försvar mot anklagelsen som är av yttersta vikt.⁵⁵ Europadomstolen har dock uttalat att den skriftliga underrättelsen spelar en central roll inom brottmålsförfarandet, eftersom det är genom denna den anklagade formellt delges information om anklagelsen.⁵⁶ Det är denna skriftliga underrättelse som i framställningen benämns som ”anklagelseakten”.

Den anklagades rätt att underrättas om anklagelsen innebär inte att denne personligen behöver uppfatta det fullständiga innehållet som begripligt. Särskilt gäller detta när anklagelsen är av rättslig komplicerad natur. Det kan vara tillräckligt att dennes offentliga försvarare har goda möjligheter att hjälpa sin huvudman att tillgodogöra sig innehållet.⁵⁷

Hur detaljerat anklagelseakten enligt Europakonventionen ska precisera informationen om anklagelsen beror till viss del på omständigheterna i det enskilda fallet, även om den anklagade alltid behöver ges tillräckliga möjligheter att försvara sig.⁵⁸ Det bör vidare framhävas att Europadomstolen klargjort att det måste finnas ett visst utrymme för att den anklagade får mer specifik information om anklagelsen i det processmaterialet som tillhandahålls honom, samt att vissa detaljer måste få kunna presenteras och förtydligas under processens gång, så som under huvudförhandlingen.⁵⁹

Det får dock inte finnas något utrymme för att misstolka vad anklagelsen konkret avser. För det fall att åklagaren justerar sitt påstående måste det därför framställas tydligt inför den anklagade.⁶⁰ I *Mattoccia mot Italien* hade sökanden dömts för sexuellt övergrepp efter att åklagaren justerat anklagelsen till en annan tid och plats än vad som först hade gjorts gällande. Denna justering hade dock inte framställts inför honom på ett tydligt sätt.

⁵⁵ Se bl.a. *Dallos mot Ungern* p. 52; *Varela Geis mot Spanien* p. 42.

⁵⁶ Se *Kamasinski mot Österrike* p. 79.

⁵⁷ Se *Heuman* (2005/06) s. 538, som framhåller att en komplicerad gärningsbeskrivning kan vara skäl för att förordna offentlig försvarare. Stöd för uppfattningen att sådana skäl kan finnas i mål innehållandes komplicerade rättsfrågor lämnas i prop. 1983/84:23 s. 16.

⁵⁸ Se *Mattoccia mot Italien* p. 60.

⁵⁹ Se *Previti mot Italien* p. 208; *Pereira Cruz m.fl. mot Portugal* p. 198.

⁶⁰ Se *Danelius m.fl.* (2023) s. 407.

Europadomstolen fann att en kränkning hade förelegat eftersom hans försvar riktat sig in på anklagelser som inte längre var aktuella, samt att han inte haft tillräcklig tid och möjlighet att anpassa sitt försvar efter den anklagelse som han av den inhemska domstolen slutligen hade dömts för.⁶¹

Graden av precision i anklagelseakten får enligt min mening inte vara låg enbart för att det ur det övriga processmaterialet kan utläsas hur den anklagade påstås ha förfarit brottsligt. Risker för att processmaterialet innehåller information som avser inaktuella anklagelser behöver härvid beaktas.⁶² Det kan dessutom inte krävas att den anklagade (eller dennes offentliga försvarare) ägnar sin tid åt att bringa klarhet i vad den lastas för.

Det anförda visar på att det kan vara en otydlig gräns vad som å ena sidan behöver framgå av anklagelseakten och vad som å andra sidan kan vara tillräckligt att tillhandahålla den anklagade på annat sätt. Klart står emellertid att vilka krav som ställs på anklagelseaktens innehåll behöver förstås mot vilka möjligheter den anklagade praktiskt taget ges att bemöta den mot honom eller henne riktade anklagelsen. Som Wennberg framhåller är det sammanfattningsvis centralt att Europakonventionens krav tolkas i ljuset av att anklagelsen riktar mot individen.⁶³ I de fall där anklagelsen inte avser helt okomplicerad brottslighet får möjligheterna att förbereda ett försvar enligt min bedömning vara som bäst tillgodosedda före dess att huvudförhandling äger rum. Anklagelseakten spelar särskilt i dessa fall en avgörande roll.

2.3 Gärningsbeskrivningens utformning

2.3.1 Inledande om gärningsbegreppet

Enligt 45 kap. 4 § 3 RB ska åklagaren i sin stämningsansökan bland annat uppge vad den brottsliga gärningen avser och vilka övriga omständigheter som behövs för dess kännetecknande. Det som anges häri kommer att forma

⁶¹ Se särskilt p. 68-72.

⁶² Vilket kan vara resultatet av ett nedläggningsbeslut, 23 kap. 4 § RB eller ett beslut om förundersökningsbegränsning, 23 kap. 4 a § RB.

⁶³ Se Wennberg (2002) s. 634.

den yttre ramen för rättens prövning. Detta följer av 30 kap. 3 § RB, som anger att rätten inte är behörig att döma den tilltalade för en annan gärning. Bestämmelsen, som bygger på den ackusatoriska principen, förbjuder rätten från att ex officio initiera en fråga om straffrättsligt ansvar.⁶⁴ Mot denna bakgrund avgränsar gärningsbeskrivningen det *processföremål* som domstolen har att behandla.⁶⁵ Dessa två bestämmelser delar sålunda en identisk syn på gärningsbegreppet i processrättslig mening.⁶⁶

2.3.2 Precisionskravet

Kravet på gärningsbeskrivningens precision kommer till uttryck genom stadgandet i 45 kap. 4 § 3 RB, som anger att denna ska uppge vad den brottsliga gärningen avser. Vad som härmed avses är att de omständigheter som konstituerar förehavandet som brottsligt uttryckligen ska framgå.⁶⁷ Med omständigheter avses i detta sammanhang de *konkreta rättsfakta* eller *gärningsmoment* som kan subsumeras under rekvisiten för straffbudet.⁶⁸ Det är inte tillräckligt åklagaren återger de brottsrekvisit som anges i lagtexten, utan det behöver framgå vilka faktiska omständigheter som motsvarar dessa abstrakta rättsfakta.⁶⁹

Eftersom det är de angivna rättsfakta som domstolen vid sin rättstillämpning har att subsumera under den tillämpliga rättsregelns rekvisit, blir det tydligt att innehållet i gärningsbeskrivningen utgör åklagarens bevisstema. Samtidigt avgränsas bevisstemat till vad som genom gärningsbeskrivningen görs hänförligt till processföremålet. Detta följer av att det enbart är de konkreta rättsfakta eller gärningsmoment som däri kommer till uttryck som domstolen får lov att lägga till grund för en fällande dom.⁷⁰ Det är således inte tillräckligt

⁶⁴ Se Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 3 §.

⁶⁵ Se *ibid.*

⁶⁶ Gärningsbegreppet i *res judicata*-mening inte däremot är att förväxla dess innebörd enligt 30 kap. 3 § respektive 45 kap. 4 § tredje stycket RB. Begreppet är i den förra bemärkelsen vidare. Se bl.a. NJA 2013 s. 7 p. 11; Madstedt (Lexino 45 kap. 4 § RB); Ekelöf m.fl. (2018) s. 209 f.; Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 3 §.

⁶⁷ Se NJA 2014 s. 664 p. 11.

⁶⁸ Se bl.a. NJA 2014 s. 664; Victor (2020) s. 82; Nordh (2019) s. 46; Ekelöf m.fl. (2018) s. 209; Ekelöf, Edelstam och Pauli (2011) s. 177; Ekelöf m.fl. (2016) s. 42 ff.

⁶⁹ Se Victor (2020) s. 83; Nordh (2019) s. 46.

⁷⁰ Se Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 3 § RB; Nordh (2019) s. 46.

att något gärningsmoment flyktigt berörs under åklagarens sakframställning.⁷¹

I NJA 2003 s. 486 har HD uttalat att kravet på precision inte ska förstås som att åklagaren i gärningsbeskrivningen behöver beskriva den brottsliga gärningen i *detalj*. Uttalandet kan förefalla något märkligt med tanke på att ordet *detalj* används i EKMR artikel 6.3 (a), men troligtvis har det använts i en annan mening än vad som avses i konventionen.⁷² Avsikten kan möjligen ha varit att förtydliga att kraven inte ska förstås som att gärningsbeskrivningen ska lämna en minutiöst uttömmande beskrivning av det faktiska händelseförloppet.

I sammanhanget kan det därför upplysas om att det i gärningsbeskrivningen inte behöver lämnas uppgifter om omständigheter som endast har karaktären av *bevisfakta*, det vill säga omständigheter som genom sitt bevisvärde har betydelse för rättsföljden. Bevisfakta utgör med andra ord omständigheter som, till skillnad från rättsfakta, endast är av medelbar betydelse för rättsföljden.⁷³ Det är tillräckligt att åklagaren redogör för dessa sakframställningsvis.⁷⁴

Svårigheterna med att skilja mellan rättsfakta och bevisfakta, vilka följer av att begreppsparet förutsätter varandras definition, kan vara besvärande vid bedömningen av vilka omständigheter som behöver respektive inte behöver anges i gärningsbeskrivningen.⁷⁵ Enligt min mening kan begreppen som mest begripligt förklaras enligt följande. Rättsfakta är att se som omständigheter som ger en *implikation om vilket rättsligt förhållande som föreligger*. Dessa är av betydelse vid rättstillämpningen. Bevisfakta är i stället sådana

⁷¹ Se NJA 1974 s. 454.

⁷² Se Heuman (2005/06) s. 537.

⁷³ Se Dahlman (2018) s. 11; Ekelöf m.fl. (2016) s. 43; Lindell (2007) s. 230. Se även SOU 1938:44 s. 208; Se även X mot Belgien.

⁷⁴ Se Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 3 §. Den tilltalades möjligheter att ta del av processmaterialet i anslutning till slutdelgivningen och efter att åtal har väckts är också här av betydelse, se 23 kap. 18 a § och 23 kap. 21 § RB.

⁷⁵ Se Lindell (2007) s. 229, 236.

omständigheter som *lämnar stöd åt att det rättsliga förhållandet faktiskt föreligger* och som är av betydelse vid bevisvärderingen.

Det kan också uppmärksammas att en gärningsbeskrivning ska hållas *kortfattad*.⁷⁶ Detta krav tar egentligen snarare sikte på gärningsbeskrivningens omfattning än dess precisionsgrad, men det bör inte lämnas okommenterat att såväl långa som korta gärningsbeskrivningar kan vara svårbegripliga.⁷⁷ En gärningsbeskrivning som utformas allt för kort utelämnar ofta detaljer som behöver anges. Mot detta ska ställas att gärningsbeskrivningen inte ska växa ut till en sakframställning.⁷⁸ Överflödiga kringomständigheter kan därför med fördel utelämnas, så som aktiviteter eller förhållanden som förvisso skett i anslutning till gärningen men som inte är nödvändiga för att individualisera gärningen eller för att konstituera den som brottslig.⁷⁹

Eftersom det inte kan uppställas några generella krav på till vilken grad rättsfakta ska preciseras, har Diesen framhållit att gärningsbeskrivningen ska utformas så precist som omständigheterna i det enskilda fallet *medger*.⁸⁰ Precisionsgraden är således beroende av vad som kan konstateras om händelseförloppet mot bakgrund av den föreliggande utredningen.⁸¹ Det är därför väsentligt att åklagaren inför ett åtal noggrant överväger vilka slutsatser som kan dras mot bakgrund av en utredning och anpassar graden av precision därefter.⁸² Detta innebär att kravet på precision kan variera i enskilda fall.⁸³

⁷⁶ Se NJA 2003 s. 486; Diesen (2009/10) s. 505.

⁷⁷ Se Victor (2020) s. 88; Heuman (2005/06) s. 538; Fitger m.fl., kommentaren till 45 kap. 4 §.

⁷⁸ Se Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 3 §; Victor (2020) s. 88; Diesen (2009/10) s. 504; Madstedt (Lexino 45 kap. 4 §).

⁷⁹ Se Madstedt (Lexino 45 kap. 4 §); Diesen (2009/10) 505. Se vidare Victor (2020) som anger att enbart sådana kringomständigheter som behövs för att individualisera gärningen bör tas med, så som tid och plats för brottets förövande, s. 88 f.

⁸⁰ Se Diesen (2009/10) s. 508. Se även vad som anförts under avsnitt 2.2.2 om att Europadomstolen uttalat att kravet på precision beror på omständigheterna i det enskilda fallet.

⁸¹ I vad mån utredningens robusthet kan föranleda en fällande dom blir en bevisvärderingsfråga. Se Dahlman (2018) s. 153 f.; Diesen (2009/10) s. 508.

⁸² Se Victor (2020) s. 90.

⁸³ Se Diesen (2009/10) s. 508.

2.3.3 Vaga eller alternativa gärningsbeskrivningar?

Det har tidigare anförts att allmänt hållna gärningsbeskrivningar kan vara att föredra ur bevissynpunkt.⁸⁴ En sådan ståndpunkt kan motiveras med hänsyn till de problem som kan uppstå om gärningen preciserats onödigt långt och de faktiskt inträffade gärningsmomentet har lämnats utanför gärningsbeskrivningen. Det behöver dock hållas i minnet att åklagarens bevisbörda inte får lindras till följd av att en hög grad av precision inte medges i det enskilda fallet.⁸⁵ Tvärtom ska oklarheter i en gärningsbeskrivning beaktas till fördel för den tilltalade vid bevisvärderingen.⁸⁶ Detta får motiveras med att den anklagades möjligheter att bemöta en oklar gärningsbeskrivning är sämre än om den utformas tydligt.

Om den bristande precisionen av gärningsbeskrivningen är tillräckligt betydande har detta till följd att åtalet ogillas.⁸⁷ Det följer av att den som är anklagad för brott har rätt till en fällande eller frikännande dom som har negativ rättskraft.⁸⁸ Det har därför på flera håll förespråkats att åklagaren bör undvika att väcka åtal om gärningen inte kan preciseras tillräckligt.⁸⁹ Denna uppfattning ligger också i linje med att åklagaren enbart ska väcka åtal om den på objektiva grunder kan antecipera att åtalet kommer att leda till en fällande dom.⁹⁰

I sammanhanget ska det dock understrykas att åklagaren kan ange kumulativa gärningsmoment. En fällande dom kan nämligen avse en mer inskränkt gärning än vad som anges i gärningsbeskrivningen.⁹¹ Mer diskutabelt är det om åklagaren har möjlighet att åberopa alternativa gärningsmoment som ömsesidigt utesluter varandra. Diesen har anförts att åklagaren erhåller en

⁸⁴ Se avsnitt 1.3.1.

⁸⁵ Se Diesen (2009/10) s. 508.

⁸⁶ Se Fitger m.fl., kommentaren till 45 kap. 4 § RB.

⁸⁷ Se NJA 2005 s. 717; Fitger m.fl., kommentaren till 45 kap. 4 §; Nordh (2018) s. 24. Jfr dock Heuman (2005/06) som förespråkar att en otillräcklig gärningsbeskrivning bör leda till avvísning mot bakgrund att det skulle innebära en konventionskränkning att redan låta en brottmålsprocess avslutas före dess att den tilltalade fått tillräcklig information om anklagelsen, se s. 542 f.

⁸⁸ Fitger m.fl., kommentaren till 45 kap. 4 §.

⁸⁹ Heuman (2005/06) s. 544; Ekelöf m.fl. (2018) s. 206.

⁹⁰ Se SOU 1938:44 s. 257; Ds 1993:15 s. 32; Fitger m.fl., kommentaren till 20 kap. 6 §.

⁹¹ Se Ekelöf m.fl. (2011) s. 49.

otillbörlig bevislindring genom att tillåtas göra det.⁹² Även Victor har uttryckt tveksamhet häröver.⁹³ Enligt min beräkning kan ett sådant förfarande dessutom riskera att rubba den struktur som rätten är vid behov av inför dess bevisprövning. Samtidigt är det från den tilltalades synpunkt oförutsebart. Det kan väcka tveksamheter kring vad den tilltalade kommer att behöva försvara sig emot, vilket riskerar att det ägnas tid åt att förbereda ett försvar i förhållande till omständigheter som är ovidkommande.⁹⁴

Det är dock inget kontroversiellt att alternativa ansvarsyrkanden kan lämnas i stämmningsansökan.⁹⁵ Alternativa ansvarsyrkanden kan vara motiverade av att den tilltalade, för det fall att några rättsfakta inte kan styrkas, ändå kan uppfylla rekvisiten för en annan brottsbeskrivning. I sådana fall kan även en alternativ gärningsbeskrivning lämnas. Eftersom åklagaren har möjlighet att lämna alternativa gärningsbeskrivningar, får ett sådant förfarande ses som mer fördelaktigt än att utforma vaga gärningsbeskrivningar. På så sätt kan åklagaren undvika en rättsförlust samtidigt som den tilltalade ges bättre möjligheter att förbereda sitt försvar.

2.3.4 Om överskottspåståenden

Det kan också förekomma att en gärningsbeskrivning innehåller fler omständigheter än som är nödvändigt för att konstituera den brottsliga gärningen. Det kan handla om moment som helt saknar betydelse för tillämpningen av den aktuella straffbestämmelsen, men det kan också röra en onödig precisering av de rättsfakta som behöver anges.⁹⁶

Vid obevisad överskottsinformation behöver domstolen ta ställning till om förekomsten av denna innebär att en fällande dom skulle gå utanför processens ramar. I NJA 2013 s. 7 uttalade HD att om överskottspåståendet

⁹² Se Diesen (2009/10) s. 507. Se även Dahlman (2018) som lyfter att alternativa gärningsmoment riskerar att resultera i tankefel vid bevisvärdering där beviskraften överskattas.

⁹³ Se Victor (2020) s. 91, som vidare poängterar att tvivlet i sådana situationer får beaktas till förmån för den tilltalade.

⁹⁴ Se Mattoccia mot Italien som behandlats på s. 17 f.

⁹⁵ Se Victor (2020) s. 84.

⁹⁶ Se NJA 2013 s. 7 p. 16; Nordh (2019) s. 44.

har ett förhållandevis nära samband med de gärningsmoment som anges i gärningsbeskrivningen, samt om det har varit ägnat att inverka på processens genomförande, får så anses vara fallet. Hänsyn behöver härvid i synnerhet tas till om den tilltalades försvar har påverkats av överskottspåståendet.⁹⁷

Enligt Nordhs uppfattning har överskottsinformation som visserligen är hänförlig till moment i gärningsbeskrivningen men som inte är nödvändig för att konstituera den brottsliga gärningen normalt sett inte ett förhållandevis nära samband med hur denna kännetecknas. Avseende överskottspåståenden som överpreciserar den brottsliga gärningen är hans mening att sådana oftare föranleder att en fällande dom skulle gå utanför processens ramar.⁹⁸

2.3.5 Om att läka brister i gärningsbeskrivningen

Eftersom det är frågan om huruvida rättegången i sin helhet har varit rättvis som är avgörande för om det har skett en konventionskränkning eller inte, bör det nämnas något om vilka möjligheter att läka oklarheter eller ofullständigheter i gärningsbeskrivningen som RB tillhandahåller. Det ska dock betonas att syftet inte är att utreda i vilka situationer de ska eller bör användas.

Med stöd av 45 kap. 5 § tredje stycket RB har åklagaren möjlighet att justera gärningsbeskrivningen. Rättegångsbalken uppställer inga formkrav för hur en åtalsjustering ska gå till eller när den får lov att ske, varför det kan göras såväl muntligen som skriftligen och även i högre instans.⁹⁹ Däremot krävs att det otvetydigt framgår att det rör sig om en åtalsjustering och vad denna innebär. Att åklagaren åberopar ett annat lagrum utgör inte en åtalsjustering.¹⁰⁰ De justeringar av gärningsbeskrivningen som medges är sådana som hänför sig till vad som utgör samma gärning. Härigenom ges gärningsbegreppet samma betydelse som det har i res judicata-mening.¹⁰¹

⁹⁷ NJA 2013 s. 7 p. 20.

⁹⁸ Se Nordh (2019) s. 45.

⁹⁹ En brist kan därför läkas genom åtalsjustering i högre instans.

¹⁰⁰ Se NJA 1974 s. 454; Fitger m.fl., kommentaren till 45 kap. 5 §. Se även Mattoccia mot Italien som avhandlats på s. 17 f.

¹⁰¹ Se not 65.

Dessa möjligheter medför dock inte att åklagaren bör väcka åtal med en oklar gärningsbeskrivning med förhoppningen om att under huvudförhandlingen kunna precisera denna.¹⁰² Däremot är det självklart att åklagaren behöver vara förberedd på att vissa överraskande moment kan uppstå under huvudförhandlingen och hålla sig uppmärksam på om vilka eventuella justeringar som till följd därav behöver göras.

Vidare har rätten enligt 45 kap. 10 § tredje stycket RB respektive 46 kap. 4 § andra stycket RB en skyldighet att materiellt processleda under såväl förberedelsestadiet som under huvudförhandlingen. Detta innefattar även en skyldighet att genom frågor och påpekanden försöka reda ut oklarheter och ofullständigheter i gärningsbeskrivningen.¹⁰³

Hur vidsträckt skyldigheten till materiell processledning är avseende gärningsbeskrivningen är ett mycket omdiskuterat ämne, särskilt eftersom rätten behöver iaktta diskretion för att dess opartiskhet inte ska kunna ifrågasättas. Rättens skyldighet att bevara sin opartiskhet är dessutom särskilt angelägen när processledningen kan antas medföra nackdelar för den tilltalade.¹⁰⁴ Enligt förarbetena bör rätten därför i första hand, vid ett öppet förfarande, uppmärksamma parterna på eventuella brister i gärningsbeskrivningen och låta dem reda ut dessa.¹⁰⁵

Heuman har framhållit att eventuella oklarheter i gärningsbeskrivningen bör, åtminstone om så är möjligt, klargöras före huvudförhandlingen.¹⁰⁶ Det är även min uppfattning att ett påkallande av brister i gärningsbeskrivningen från rättens sida är att förespråka när det redan under förberedelsestadiet framstår som uppenbart att något gärningsmoment saknas eller på annat sätt behöver förtydligas av åklagaren. När bristerna däremot avslöjar sig under

¹⁰² Se Fitger m.fl., kommentaren till 45 kap. 4 §.

¹⁰³ Se prop. 1986/87:89 s. 109 f. Skyldigheten att materiellt processleda under förberedelsestadiet infördes genom prop. 2021/22:186, se s. 98 f. Dessförinnan var bestämmelsen 46 kap. 4 § andra stycket analogt tillämplig under förberedelsen, se prop. 1986/87:89 s. 234. Det som anges i de äldre förarbetena kring materiell processledning under huvudförhandlingen är därför alltså alltså att se som vägledande.

¹⁰⁴ Se SOU 1938:44 s. 445; prop. 1986/87:89 s. 110; NJA 2015 s. 405 p. 13.

¹⁰⁵ Se prop. 1986/87:89 s. 110.

¹⁰⁶ Se Heuman (2005/06) s. 543.

huvudförhandlingen kan någon materiell processledning under förberedelsen naturligtvis inte krävas. Det får därför anses finnas ett visst försvarligt utrymme för att låta denna skyldighet inträda i ett senare skede.

Det kan mot bakgrund av det anförda konstateras att de möjligheter att läka brister i gärningsbeskrivningen som tillhandahålls inte bör föranleda skäl att utforma vaga gärningsbeskrivningar. De bör snarare utnyttjas undantagsvis. I den fortsatta framställningen förespråkas det därför att gärningsbeskrivningen bör upprätthålla kraven på precision.

2.4 Den rättsliga klassificeringen

2.4.1 Utgångspunkter för domstolens tolkningsverksamhet

Vilket genomslag den kontradiktoriska förfarande principen behöver ges i brottmålsförfarandet belyses särskilt genom att även information om den rättsliga klassificeringen av gärningen behöver kommuniceras med den anklagade. Rätten är enligt *jura novit curia*¹⁰⁷ fri att ta ställning till den rättsliga bedömningen av gärningen, men Europadomstolens krav om att den anklagade även ska underrättas om den rättsliga klassificeringen har i detta avseende kommit att begränsa domstolens officialprövning. Domstolen har nämligen endast under vissa förhållanden möjlighet att frångå den rubricering som åklagaren i och med stämningsansökan har gjort gällande.¹⁰⁸

Som en allmän utgångspunkt består domstolens självständiga tolkningsverksamhet i att denna får tolka gärningsbeskrivningen i ljuset av det lagrum som åklagaren har åberopat.¹⁰⁹ Såväl Europadomstolen som HD har härom klargjort att avvikelser från den rubricering som åklagaren gjort gällande är godtagbara endast under förutsättning att den anklagade beretts tillräckliga möjligheter att anpassa sitt försvar därefter.¹¹⁰ Den rättsliga

¹⁰⁷ Se 30 kap. 3 § andra meningen RB.

¹⁰⁸ Se 45 kap. 4 § 3 RB vari det anges att stämningsansökan ska uppge vilka bestämmelser som är tillämpliga.

¹⁰⁹ Se bl.a. NJA 2019 s. 909 p. 10; NJA 2013 s. 7; NJA 2003 s. 486.

¹¹⁰ Se Sadak m.fl. mot Turkiet p. 52; Juha Nuutinen mot Finland p. 32; Penev mot Bulgarien p. 41; NJA 2015 s. 405 p. 15; NJA 2011 s. 611 p. 17.

klassificering som domstolen tillämpar får därför inte basera sig på något överraskande element som den anklagade inte haft möjlighet att försvara sig emot.¹¹¹ I tveksamma fall får frågan avgöras utifrån vad den tilltalades försvar faktiskt har riktat sig in på.¹¹²

2.4.2 Rättspraxis i belysning

I NJA 2004 s. 757 tog HD ställning i fråga om hovrätten hade dömt den tilltalade för en annan gärning än den som hade åtalats för. Åklagaren hade yrkat ansvar för sexuellt ofredande, men efter att hovrätten berett parterna tillfälle att yttra sig över om gärningen kunde rubriceras som exempelvis grovt förtal hade den tilltalade dömts för det. Enligt HD hade den tilltalade tillhandahållits tillräckliga möjligheter att försvara sig mot anklagelsen genom att hovrätten berett honom tillfälle att yttra sig över rubriceringsfrågan.

I sammanhanget bör dock observeras att det inte är tillräckligt att den nationella domstolen enbart uppmärksammar den tilltalade om den abstrakta möjligheten att en annan brottsrubricering kan komma att tillämpas.¹¹³ I målet *IH m.fl. mot Österrike* fann Europadomstolen att en kränkning mot EKMR artikel 6.3 (a) och (b) hade förelegat. Den nationella domstolen hade dömt de tilltalade för grov våldtäkt, fastän åtal i behörig ordning hade väckts för våldtäkt utan att någon justering hade gjorts. Europadomstolen uttalade att den anklagades rätt att ta del av fullständig och detaljerad information om anklagelsen samt att därefter beredas tid och möjlighet att försvara sig mot denna, förutsätter att en underrättelse om en omklassificering lämnas formellt eller åtminstone genom en implicit justering av åtalet.¹¹⁴

Om den tilltalades försvar har varit tydligt inriktat på den rättsliga klassificering som angavs i stämningsansökan, är min bedömning att det inte skulle vara tillräckligt att låta den tilltalade yttra sig skriftligt över en omklassificering utom huvudförhandling. Att den kontradiktoriska

¹¹¹ Se NJA 2014 s. 664 p. 12, 16.

¹¹² Se *ibid* p. 16.

¹¹³ Se *Pélissier och Sassi mot Frankrike* p. 53; *Heuman* (2005/06) s. 547.

¹¹⁴ Se *IH m.fl. mot Österrike* p. 22, 34 och 39.

förfarandepincipen ibland kräver en muntlig förhandling styrks av Europadomstolens mål *Dallos mot Ungern*. Såvitt avsåg ett åtal för grov förskingring, som den regionala domstolen sedermera hade rubricerat som grovt bedrägeri, konstaterade Europadomstolen att den anklagade hade erhållit tillräckliga möjligheter att försvara sig mot omklassificeringen genom att den inhemska Högsta domstolen hade satt ut en muntlig förhandling.¹¹⁵ Huruvida det är tillräckligt att den tilltalade erbjuder att yttra sig skriftligt eller om det krävs en muntlig förhandling får enligt min mening främst avgöras mot bakgrund av målets omfattning och hur avancerade rättsfrågorna i målet är.

Beträffande kriterier som kan medföra att ett brott ska rubriceras som grovt, har HD i NJA 2003 s. 486 framhållit att det kan vara tillräckligt att dessa förtydligas under huvudförhandlingen. Däremot anfördes att det i enlighet med den kontradiktoriska förfarandepincipen är ändamålsenligt att de anges i gärningsbeskrivningen.¹¹⁶ Den tilltalade behöver nämligen tillgodoses tillräckliga möjligheter att försvara sig mot de omständigheter som ligger till grund för att hänföra brottet till en högre svårighetsgrad. Som Nordh anför finns det härvid anledning att skilja rättsliga etiketter, som kan användas för att beskriva en viss gärning, från faktiska gärningsmoment. De förra tar sikte på den rättsliga bedömningen av gärningen, varför de gärningsmoment som kan konstituera ett brott som grovt behöver framgå av gärningsbeskrivningen, medan de rättsliga etiketter som kommer till uttryck i lagtexten kan förtydligas senare under förfarandet.¹¹⁷

2.4.3 Förhållandet mellan den rättsliga klassificeringen av gärningen och gärningsbeskrivningens utformning

Som Westberg framhåller medför inte det ovan anförda att någon extensiv omtolkning av gärningsbeskrivningen till nackdel för den tilltalade får tillåtas.

¹¹⁵ Se *Dallos mot Ungern* p. 49-52. Se även *Sipavictus mot Litauen*, där den anklagade ansågs ha haft tillräckliga möjligheter att försvara sig mot den rättsliga klassificeringen efter att såväl appellationsdomstolen som högsta instans hade gjort en fullständig omprövning av målet. Den brist som förelegat i lägsta instans hade därigenom botats. Se även *Danelius m.fl.* (2022) s. 410.

¹¹⁶ Se NJA 2003 s. 486.

¹¹⁷ Se Nordh (2019) s. 47 ff. Se även Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 3 §.

Det gäller även om åklagarens processhandlingar kan lämna utrymme för en sådan tolkning.¹¹⁸ Denna mening delas av Heuman, som vidare poängterar att den tilltalades processrättsliga garantier ur försvarssynpunkt bör utgöra det främsta intresset vid rättens tolkningsverksamhet.¹¹⁹

Även om det inte är den rättsliga beteckningen av gärningen som formar den yttre ramen för prövningen, kommer åklagarens bedömning av till vilken brottsbeskrivning gärningen är hänförlig i många fall att påverka gärningsbeskrivningens utformning. Till följd av att flertalet brottsbeskrivningar är utformade på ett sådant sätt att de utesluter varandra, kan tillämpningen av annan brottsbeskrivning vara utesluten redan genom hur gärningsbeskrivningen har formulerats.¹²⁰ Det bör i sammanhanget erinras om att domstolen enligt principen *major includit minor* i många fall har möjlighet att döma den tilltalade i enlighet med en lindrigare brottsbeskrivning, förutsatt att rekvisiten för den grövre inkluderar de rekvisit som konstituerar det lindrigare brottet.¹²¹

2.5 Sammanfattande kommentarer

Det anförda har visat att gärningsbeskrivningen bär en väsentlig roll inom brottmålsprocessens genomförande. Som såväl Europadomstolen som HD har uppmärksammat är det att föredra att information om anklagelsen ges i denna.¹²² Det som hädanefter kommer att förespråkas är därför att gärningsbeskrivningen bör utformas så precist som krävs med hänsyn till dess funktion som bevisstema respektive anklagelseakt.

Utifrån gärningsbeskrivningens funktion som bevisstema får det konstateras att kravet på precision upprätthålls så länge denna anger de rättsfakta som är nödvändiga för att konstituera den faktiska gärningen som brottslig. Det är innehållet i denna som rätten har att ta ställning till vid sin bevisprövning och

¹¹⁸ Se Westberg (1990/91) s. 292.

¹¹⁹ Se Heuman (1999/00) s. 565.

¹²⁰ Se Fitger m.fl., kommentaren till 30 kap. 3 §; Ekelöf m.fl. (2011) s. 49.

¹²¹ Se Diesen (2009/10) s. 504. Se även NJA 2015 s. 405 där ett gärningspåstående om stöld även ansetts innefatta ett påstående om försök till stöld.

¹²² Se NJA 2015 s. 405 p. 16.

rättstillämpning. Vid betydande bristande precision får åtalet ogillas, alternativt får otydligheterna ges genomslag vid bevisvärderingen på så sätt att de beaktas till förmån för den tilltalade. Dock kan även förekomsten av överskottspåståenden leda till frikännande domar. Sett till intresset av en effektiv rättskipning finns det sammantaget god anledning för åklagaren att inför ett åtal ta ställning till vilken grad av precision som är nödvändig. Åklagaren bör därvid överväga om en gärningsbeskrivning möjligen kan utformas på ett sådant sätt att eventuella överskottspåståenden inte ges ett tillräckligt nära samband med gärningsmomenten. Det kan exempelvis göras genom att ange alternativa ansvarsyrkanden.

Eftersom gärningsbeskrivningen även fungerar som en anklagelseakt, som riktar sig åt den tilltalade, behöver gärningsmomenten konkretiseras för att kravet på precision ska beaktas. Den som åtalas för brott behöver ha fått klart för sig vad denne har att försvara sig emot, för att den därefter ska kunna rikta såväl invändningar i sak som rättsinvändningar mot gärningspåståendet.

Vilka rättsfakta som är nödvändiga för att konstituera en gärning som brottslig och som den tilltalade behöver ha möjlighet att invända emot påverkas sammanfattningsvis av *hur den materiella straffrätten är konstruerad*. Med anledning av uppsatsens övergripande frågeställning, som tar sikte på hur gärningsbeskrivningen ska utformas vid åtal i medgärningsmannaskap, krävs det ett klarläggande av vad medgärningsmannaskapet har för närmare rättslig innebörd.

3 Den allmänna medverkansläran

3.1 Inledning

Detta avsnitt avser att lämna en översiktlig beskrivning av de allmänna ansvarsformerna gärningsmannaskap, anstiftan och medhjälp. Redogörelsen krävs för att medgärningsmannaskapets konstruktion sedermera ska kunna begripliggöras och kunna ställas i relation till dessa tre ansvarsformer som explicit kommer till uttryck i lagtexten. Det centrala vid denna del av framställningen kommer att vara vad en person ur objektivt hänseende behöver utföra för att kunna kvalificeras som gärningsman, anstiftare respektive medhjälpare. Därutöver är det av vikt hur dessa tre ansvarsformer förhåller sig till varandra.

3.2 De huvudsakliga ansvarsformerna

3.2.1 Om gärningsmannaskap

Av skrivelsen i 23 kap. 4 § BrB kan utläsas att gärningsman är den som *utför* en gärning. Vem som utför en brottsbeskrivningsenlig gärning, och därför är *gärningsman i strikt mening*, behöver alltid tolkas i ljuset av de enskilda straffbuden.¹²³ Flertalet brottsbeskrivningar är dock uppbyggda på handlings- och orsakandeverb som är öppet formulerade och kan därför tolkas vidsträckt. För att ur objektivt hänseende begränsa kausaliteten och det straffrättsliga ansvarets räckvidd på ett adekvat sätt tas utgångspunkt i läran om gärningsculpa.¹²⁴

Trots att det straffbara området av legalitetsskäl behöver begränsas, har Asp¹²⁵ argumenterat för att det finns en viss fara med att tolka straffbuden allt

¹²³ Se SOU 1944:69 s. 92 f. Inbegripet de osjälvständiga brottsformerna försök, förberedelse, stämpling, medverkan, underlåtenhet att avslöja brott och underlåtenhet att förhindra brott, som regleras i 23 kap BrB. Se Asp (2021) s. 17; Jareborg (2001) s. 34.

¹²⁴ Se vidare Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 83, 135, 139, 142 ff. Se även NJA 2020 s. 397; NJA 2020 s. 169 p. 14.

¹²⁵ Petter Asp, justitieråd i HD.

för naturalistiskt.¹²⁶ Även Jareborg¹²⁷ har anfört att rättstillämparen ofta förbiser att straffbuden ibland ger utrymme för att klassificera annan än den som egenhändigt utfört gärningen som gärningsman i strikt mening, framför allt vid tillämpningen av brottsbeskrivningar vari orsakandeverben formuleras öppna.¹²⁸ Därutöver har Herlitz, som själv uppgett sig inta ett mer restriktivt förhållningssätt till gärningsmannabegreppet genom att uppställa ett krav om ”doing the act”¹²⁹, anfört att den som har utfört brottet genom en annan person, genom en mer tillåtande subsumtion, ofta kan tolkas direkt under ett straffbud.¹³⁰

Någon extensiv tolkning av enskilda brottsbeskrivningar bör enligt mig i allmänhet inte förespråkas. Som kommer att visas härnäst tillhandahåller straffrätten nämligen vidsträckta möjligheter att döma den som har deltagit vid brott som såväl medverkande som gärningsman. De ståndpunkter som ovan framhållits är emellertid inte helt att förkasta. Ett visst tolkningsutrymme kan i närmast undantagsfall legitimeras för att undvika förnuftsstridiga utfall som en för strikt förhållning till brottsbeskrivningarna annars skulle kunna medföra. Bedömningen av hur närliggande det är att betrakta en viss person som gärningsman kan enligt min bedömning alltså göras med utgångspunkt i läran om gärningsculpa.

3.2.2 Om medverkan till brott

För ansvar genom anstiftan eller medhjälp förutsätts ett psykiskt eller fysiskt främjande, som åtminstone ska ha varit ägnat att underlätta förverkligandet av brottet.¹³¹ Främjandet kan ske före och under brottets utförande, men inte efter att brottet har avslutats. I sammanhanget bör det erinras om att brottets fullbordande inte ska förväxlas med dess avslutande.¹³² Sålunda kan ansvar

¹²⁶ Se Asp (2021) s. 340 f.

¹²⁷ Nils Jareborg, professor emeritus i straffrätt vid Uppsala universitet.

¹²⁸ Se Jareborg (2001) s. 410.

¹²⁹ Herlitz (1992) s. 536.

¹³⁰ Se Herlitz (1992) s. 551.

¹³¹ SOU 1944:69 s. 91; Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 438.

¹³² Asp (2021) s. 399; Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 439. Jfr dock enskilda straffbud som kriminaliserar efterföljande medhjälp som självständiga brott genom att de förutsätter förekomsten av ett förbrott, exempelvis häleri 9 kap. 6 § BrB och penningtvättsbrotten i lag (2014:307) om straff för penningtvättsbrott.

komma i fråga när främjandet ägt rum efter att brottet har fullbordats, men dessförinnan det har avslutats.¹³³

Anstiftan utgör en kvalificerad form av främjande på så vis att anstiftaren förmår annan till utförandet av viss gärning genom psykisk påverkan. Det är tillräckligt att främjaren ger gärningsmannen tillräckliga skäl för att utföra gärningen, varför anstiftanshandlingen antingen kan bestå i att denne uppmanar eller uppmuntrar gärningsmannen genom att stärka hans uppsåt.¹³⁴

Den som på annat sätt än genom anstiftan utför något som är ägnat att utöva inflytande på brottets tillkomst döms för medhjälp därtill. Ansvar kan inträda även för den som endast medverkar i obetydlig mån. Gärningsmannen behöver emellertid uppfatta främjandet.¹³⁵ Att enbart passivt närvara och iakttä annans utförande av ett brott kan i regel inte anses utgöra ett främjande därtill.¹³⁶ Däremot kan det anses brottsfrämjande att en person, som förhåller sig passiv under brottets tillkomst, dessförinnan utför någon handling varigenom han uppvisar solidaritet i förhållande till vad gärningsmannen avser att göra. Så kan exempelvis vara fallet om personen närvarar vid en diskussion om vad gärningsmannen avser att utföra och med insikt därom väljer att följa med till brottsplatsen. Bedömningen av om ett visst handlande har utgjort ett främjande behöver sammantaget begrundas i ljuset av främjarens relation till gärningsmannen och hur främjaren har agerat såväl före som under brottets utförande.¹³⁷ Som HD har framhållit är främjandebegreppet därför tämligen vidsträckt.¹³⁸

3.2.3 Gärningsmannaskap genom omrubricering

¹³³ Se NJA 1972 s. 429. Om gränsdragningen mellan medhjälp och efterföljande brott i strikt gärningsmannaskap, se Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 439 f.; Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken 'Gränsdragningen mellan häleri/skyddande av brottsling och medverkan'.

¹³⁴ Se Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken 'Främjande av gärningen'; Jareborg (2001) s. 409.

¹³⁵ Se NJA 2008 s. 697; Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken 'Främjande av gärningen'.

¹³⁶ Se NJA 2003 s. 645; NJA 1984 s. 922.

¹³⁷ Se HD dom 2023-03-22 mål nr B 5666-22 p. 13-14.

¹³⁸ HD dom 2023-03-22 mål nr 5666-22 p. 12; NJA 2012 s. 826 p. 16.

23 kap. 4 § andra stycket ska förstås som en prioriteringsordning, vid vilken tillämpningen av gärningsmannaskap ges företräde framför anstiftan och medhjälp.¹³⁹ Denna prioriteringsordning har, tillsammans med att bestämmelsen anger att ”[d]en som inte är att *anse som* gärningsman”¹⁴⁰ tolkats som att även den som inte egenhändigt uppfyllt rekvisiten för en brottsbeskrivning kan dömas som gärningsman genom en *omrubricering*. Sålunda kan en främjare under vissa förutsättningar dömas i vad som brukar benämnas som *utvidgat gärningsmannaskap*.¹⁴¹

Skälen för att möjliggöra en omrubricering av ansvaret brukar motiveras som ett sätt att reflektera delaktighetens svårighetsgrad i relation till de som utfört brottet.¹⁴² Bedömningen är således relativiserad och ska begrunda sig i ljuset av syftet med rollfördelningen. Den som närmast har att svara för brottet ska också göra det.¹⁴³ Genom rubriceringssmöggheten ges rättstillämparen en flexibilitet som kan användas för att nå rimliga slutsatser i enskilda fall.¹⁴⁴

Det bör dock erinras om att den terminologiska uppdelningen mellan ansvar i gärningsmannaskap respektive anstiftan eller medhjälp inte nödvändigtvis föranleder att straffvärdet för främjaren är lägre.¹⁴⁵ Som utgångspunkt tillämpas samma straffskala.¹⁴⁶ HD har härom förtydligat att straffskärpning inte per automatik ska komma i fråga enbart till följd av en omrubricering. När omständigheterna motiverar det kan straffvärdet hos en anstiftare eller medhjälpare till och med vara högre än hos gärningsmannen.¹⁴⁷

¹³⁹ Anstiftan ges även företräde framför medhjälp som en kvalificerad form av främjande.

¹⁴⁰ 23 kap. 4 § BrB [min kursivering].

¹⁴¹ Se NJA 2006 s. 535; Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken ’Utvidgat gärningsmannaskap’; Wennberg (2002) s. 617 f.; Asp (2021) s. 338; Jareborg (2001) s. 411. Jfr dock Svensson (2016), som ifrågasätter denna terminologi, se s. 267 f.

¹⁴² Se Asp (2021) s. 436 f.; Jareborg (2001) s. 419.

¹⁴³ Se Jareborg (2001) s. 411. Stöd för detta går även att finna i Straffrättskommitténs betänkande beträffande det medelbara gärningsmannaskapet, se SOU 1944:69 s. 87.

¹⁴⁴ Se Asp och Ulväng (2013) s. 438.

¹⁴⁵ Se Asp och Ulväng (2013) s. 449. Däremot har en främjare ofta inte medverkat i samma mån som gärningsmannen, se Borgeke och Forsgren (2021) s. 179.

¹⁴⁶ Jfr dock 23 kap. 5 § BrB.

¹⁴⁷ Se NJA 2006 s. 535. Om att de enskildas delaktighet ska relativiseras vid straffvärdebedömningen, se HD dom 2022-03-14 mål nr B 6185-22 p. 38; NJA 2002 s. 533 I och II.

3.3 Medverkansobjektet

3.3.1 Ett analytiskt redskap

För att begripliggöra relationen mellan gärningsmannaskap och främjande kan *medverkansobjektet* tillämpas som ett analytiskt redskap.¹⁴⁸ Detta utgörs av den otillåtna gärning som gärningsmannen objektivt sett har utfört.¹⁴⁹ Samtidigt förklarar det vad som kan medverkas till. Genom att en medverkande främjar den otillåtna gärningen utför den en *medverkansgärning*.¹⁵⁰ På så sätt är medverkansgärningen accessorisk i förhållande till medverkansobjektet.

Av att ett medverkansobjekt skapas av gärningsmannen genom dennes utförande av en otillåten gärning följer, som Herlitz framhåller, att ”*perpetration can and should be viewed as the establishment of the complicity object*”.¹⁵¹ Med detta synsätt fungerar konstruktionen av ett medverkansobjekt som ett sätt att beskriva gärningsmannaskap. Vad som utgör gärningsmannaskap kan mot denna bakgrund ersättas med etablerandet av medverkansobjektet, samtidigt som vad som utgör ett främjande av den otillåtna gärningen kan ersättas med vad som är en medverkansgärning.¹⁵²

3.3.2 Ett gemensamt medverkansobjekt

Eftersom det centrala i arbetet är hur flera personer kan vara gärningsmän i förhållande till en gemensam gärning, är det relevant att se till hur ett medverkansobjekt kan skapas av flera personer i samverkan. Medgärningsmannaskap kan därför med andra ord förklaras genom att

¹⁴⁸ Se Herlitz (1996/97) s. 284.

¹⁴⁹ Se NJA 2012 s. 826 p. 14; Asp (2021) s. 378 f.; Herlitz (1992) s. 521. Om förekomsten av rättfärdigande omständigheter vid medgärningsmannaskap, se Svensson (2016) s. 398 ff.

¹⁵⁰ Se Asp (2021) s. 325, 378 f.; Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 159 ff.; Jareborg (2001) s. 401; Herlitz (1996/1997) s. 284 f. och (1992) s. 521.

¹⁵¹ Herlitz (1992) s. 532.

¹⁵² Om att förarbetena lämnar utrymme för att den medverkande kan bidra till medverkansobjektet genom ett plockande av rekvisit, se SOU 1944:69 s. 97 ff.; Asp (2021) s. 383; Jareborg (2001) s. 404 ff.

studera hur ett medverkansobjekt kan etableras av flera personer gemensamt.¹⁵³

Ett gemensamt medverkansobjekt kan skapas när ett sådant inte etableras av individerna självständigt. På så vis kan det undvikas att flera personer undgår straffrättsligt ansvar genom att dela upp arbetsuppgifterna sinsemellan.¹⁵⁴ Ett medverkansobjekt kan emellertid också skapas när flera personer etablerar varsitt medverkansobjekt på individuell nivå som konsumeras av det gemensamma.¹⁵⁵ Den otillåtna gärning som motsvaras av det gemensamma medverkansobjektet kan i sådana fall avse en annan brottstyp, en högre svårighetsgrad eller generera ett högre straffvärde än den otillåtna gärning som utförts på det individuella planet.¹⁵⁶ Exempelvis kan för flertalet brottstyper som kvalifikationsgrund för en högre svårighetsgrad beaktas att gärningen har utförts av flera personer.¹⁵⁷ Denna omständighet kan även tillmätas betydelse vid straffvärdebedömningen om den inte i tillräcklig utsträckning beaktas vid gradindelningen.¹⁵⁸ Eftersom dessa omständigheter är av generell betydelse är de hänförliga till medverkansobjektet.¹⁵⁹

¹⁵³ Till följd av att flera straffbestämmelser är utformade så att deras tillämpningsområde överlappar varandra, kan flera olika brottsbeskrivningenliga gärningar kan komma att tolkas under medverkansobjektet, varför det kan föreligga materiella förutsättningar att döma skaparna i enlighet med olika brottstyper. Se Asp (2021) s. 381 f.; Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 436 f.; Herlitz (1996/97) s. 286.

¹⁵⁴ Asp (2021) s. 360.

¹⁵⁵ Se Svensson (1/2017) s. 182.

¹⁵⁶ Se NJA 2011 s. 89. Vid straffvärdebedömningen kan dock i enlighet med 29 kap. 1 § BrB beaktas även att en strikt gärningsman varit medveten om att gärningen företagits i ett större sammanhang, se HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22 p. 42.

¹⁵⁷ Jfr kvalifikationsgrunderna ”*särskild hänsynslöshet*” eller ”*råhet*”. Se exempelvis NJA 2011 s. 466 angående grovt rån och NJA 2013 s. 1155 angående grov misshandel. Se även Svensson (1/2017) som uppmärksammar att fleras delaktighet vid sexualbrott i 6 kap. BrB även kan beaktas vid rubriceringen vid individuellt gärningsmannaskap, se s. 178.

¹⁵⁸ Se Borgeke och Forsgren (2021) s. 89, 213.

¹⁵⁹ SOU 1996:185 s. 193; Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken ’Omständigheter av generell betydelse’; Jareborg (2001) s. 416; Herlitz (1996/97) s. 287 f.

4 Medgärningsmannaskapet

4.1 Inledning

Vid bedömningen av om någon kan dömas som gärningsman inom ramen för ett medgärningsmannaskap är det personens individuella agerande i kontexten av det gemensamma som är av betydelse.¹⁶⁰ Detta utmärks av att det utgör en nödvändig förutsättning att personerna har agerat ”tillsammans och i samförstånd”.¹⁶¹ HD har härom förtydligat att det inte är tillräckligt att en person har varit medveten om vad övriga personer avser att göra. Det krävs att personen har *haft för avsikt att agera tillsammans med andra*.¹⁶²

Jag menar att det anförda kan deduceras till två villkor. För det första erfordras att det *föreligger ett samförstånd* om vad som ska utföras medgärningsmännen emellan. För det andra krävs att personerna, mellan vilka det föreligger ett samförstånd, *agerar därunder*. Med anledning av att det dessutom ur rättssäkerhetssynpunkt är centralt att beviskravet upprätthålls när flera personer påstås ha agerat gemensamt, krävs att det utreds dels vad som har utförts individuellt av var och en, dels att det som har utförts har präglats av det samförstånd som förelegat personerna emellan.

Detta avsnitt kommer inledningsvis att försöka bringa klarhet i vad som begreppsligt avses med och konkret utmärker förefintligheten av ett samförstånd. Det som anføres härom ska bäras med i den kategorisering av medgärningsmannaskapet som följer därpå.

4.2 Förekomsten av ett samförstånd

Ett samförstånd kan förklaras med att flera personer delar ett *gemensamt syfte* och en *ömsesidig förståelse* om ett visst förhållande, så som om vad som ska utföras och uppnås.¹⁶³ Det gemensamma syftet ska dock inte förväxlas med

¹⁶⁰ Se Svensson (2016) s. 351.

¹⁶¹ Se NJA 2017 s. 531 p. 46; Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 172. Sedan NJA 1992 s. 474 står det klart att det inte fordras något uttryckligt samråd.

¹⁶² Se HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22 p. 34; NJA 2017 s. 531 p. 42.

¹⁶³ Se Svensson (2016) s. 342. Jfr även Asp (2021) s. 361 som beskriver kravet som ett gemensamt uppsåt.

kravet på skuldtäckning. Snarare handlar det om den gemensamma avsiktligheten i förhållande till en kontrollerad gärning och vad denna plausibelt kan orsaka, som en förutsättning för brottsbeskrivningsenlighet.¹⁶⁴

Att det gemensamma syftet inte är att förväxla med kravet på subjektiv täckning hindrar enligt min mening dock inte att redan de yttre omständigheterna kring en gärning, liksom vid uppsåtsbedömningen, kan indikera att gärningen har utförts med ett sådant syfte.¹⁶⁵ I första hand kan det, som Svensson framhåller, ses till om brottet har föregåtts av *planering* eller om personerna före eller under dess utförande har *kommunicerat* med varandra.¹⁶⁶ Som Straffansvarsutredningen framhöll i sitt betänkande förutsätts inte någon planering. Inte heller krävs det i allmänhet att gärningsmännen uttryckt någon överenskommelse om vad som ska göras eller vad som ska uppnås.¹⁶⁷ Sådana omständigheter lämnar däremot stöd åt förefintligheten av ett samförstånd.

Vid avsaknaden av uttryckliga överenskommelser får det i stället tas hänsyn till om personerna vid sitt handlande uppträder på ett sådant sätt att de *anpassar sitt individuella agerande efter varandra*.¹⁶⁸ Det anförda kan även uttryckas som att de uppträder samordnat eller agerar solidariskt.¹⁶⁹ Exempelvis kan det ses till om det utväxlas blickar.¹⁷⁰ Enligt Wennberg behöver det under alla förhållanden kunna konstateras att det ömsesidiga anpassandet följer av ett gemensamt projekt vilket personerna betraktar som allvarligt menat.¹⁷¹

Det individuella anpassandet behöver dessutom ske i förhållande till det gemensamma syftet. Ur bevissynpunkt kan det vara svårt att i efterhand bringa klarhet i vad detta har bestått i. Det kan exempelvis vara svårt att skilja

¹⁶⁴ Se Asp (2021) s. 361; Svensson (2016) s. 385 f; Asp, Ulväng, Jareborg (2013) s. 285.

¹⁶⁵ Av dessa kan bland annat framgå hur sannolikheten för en viss risk kan kalkyleras, vilket kan tas till intäkt för att gärningen har inbegripit ett otillåtet risktagande, se NJA 2016 s. 763 p. 15-24; NJA 2004 s. 176.

¹⁶⁶ Se Svensson (2016) s. 342.

¹⁶⁷ Se SOU 1996:185 s. 26.

¹⁶⁸ Se Svensson (2016) s. 340.

¹⁶⁹ Se Wennberg (2002) s. 631.

¹⁷⁰ Se Asp (2021) s. 361; Svensson (2016) s. 339.

¹⁷¹ Se Wennberg (2002) s. 631.

mellan när flera personer utför något ”tillsammans och i samförstånd” och när någon utnyttjar en uppkommen situation för att utföra en handling som överskrider det gemensamma syftet.¹⁷² Vid oklarheter behöver det alternativ som är mest fördelaktigt för den tilltalade väljas i enlighet med *in dubio mitius* (vid tvivel det mildare) och *in dubio pro reo* (vid tvivel för den anklagade).¹⁷³

4.3 Kategorisering av medgärningsmannaskapet

Den följande kategoriseringen tar utgångspunkt i hur en person på *individnivå* kan beskrivas som (med)gärningsman.¹⁷⁴ Redogörelsen av de olika varianterna som följer därpå kommer att utveckla på vilka sätt en person kan bidra till etablerandet alternativt främjandet av ett medverkansobjekt, och varför den därmed kan vara att betrakta som medgärningsman.

I framställningen urskiljs tre varianter av medgärningsmannaskap.

1. Medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap

Personen uppfyller samtliga rekvisit för en brottsbeskrivning och främjar därigenom en annan persons uppfyllande av densamma.

2. Ordinärt medgärningsmannaskap

Personen uppfyller endast något rekvisit för en brottsbeskrivning eller något som kan subsumeras därunder, men uppfyller tillsammans med annan person samtliga rekvisit.

3. Medgärningsmannaskap i utvidgad mening

Personen har främjat annan persons utförande av en brottsbeskrivningsenlig gärning och är att anse som medgärningsman.

¹⁷² Se Asp (2021) s. 364; Melander (2019) s. 322; Asp och Ulväng (2013) s. 438 f.

¹⁷³ Se t.ex. Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 173; Westberg (1990/91) s. 291.

¹⁷⁴ Jfr Zila (Lexino) Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 § (under rubrik 2.2.1). De tre former av medgärningsmannaskap som Zila uppger överensstämmer i huvudsak med de som har identifierats i detta arbete. Hans beskrivning utgår dock snarare från förekomsten av medgärningsmannaskapet betraktat från det gemensamma planet.

4.3.1 Medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap

4.3.1.1 *Ett gemensamt medverkansobjekt*

När flera personer var för sig uppfyller rekvisiten för en viss brottsbeskrivning och därmed redan är gärningsmän i strikt mening, kan de vara medgärningsmän i förhållande till en gemensam otillåten gärning.¹⁷⁵ Personerna kan därvid ha utfört likartade eller olikartade handlingar.¹⁷⁶ Vilka uppgifter de var och en har haft att utföra har ingen avgörande betydelse, varför det inte krävs ett styrkande kring vem som har utfört vilken handling eller orsakat vilken effekt.¹⁷⁷

Medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap utmärks således av att flera personer etablerar ett gemensamt medverkansobjekt genom att på individnivå etablera varsitt. Den gemensamma otillåtna gärningen kan härvid avse samma brottstyp som är tillämplig på individnivå, inbegripet en högre svårighetsgrad¹⁷⁸ av detsamma.¹⁷⁹ Vad de har utfört gemensamt kan också, som tidigare konstaterats, motivera ett högre straffvärde än för vad som utförts individuellt.¹⁸⁰

Ett rättsfall kan illustrera att den som redan är gärningsman i strikt mening kan dömas i medgärningsmannaskap. I NJA 1980 s. 606 dömdes tre personer för att ”tillsammans och i samråd” ha tillfogat fyra andra personer skador med träkäppar. I målet kunde det inte styrkas vem av de tilltalade som hade orsakat målsägandena vilka skador, men klart stod att de tre tilltalade efter ett samråd

¹⁷⁵ Se HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22 p. 30; Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 172; Zila (Lexino) 23 kap. 4 § (under rubriken 2.2.1, p. 1); Svensson (2016) s. 282 f., 348; Herlitz (1996/97) s. 288 f. Jfr dock Lernestedt (2009) som tidigare har ställt sig kritisk till att medgärningsmannaskap i denna situation föreligger, se s. 79. Jfr även Asp (2021), som framhåller att konstruktionen egentligen är ”dogmatiskt överflödigt”, se s. 362.

¹⁷⁶ Se Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 158.

¹⁷⁷ Se HD dom 2023-03-14 mål nr 6185-22 p. 29; Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken ’Medgärningsmannaskap’. Se även prop. 2000/01:85 s. 26.

¹⁷⁸ Vanligt förekommande är att olika svårighetsgrader av visst brott faller under olika straffbestämmelser, vilket medför att de egentligen är att betrakta som olika brottstyper, se NJA 2013 s. 1155.

¹⁷⁹ Se NJA 2003 s. 229, där HD, på grund av att det rörde sig om två personer som hade utdelat sparkar mot den redan liggande målsäganden, uttalade att gärningen var att rubricera som grov. Domskälen får tolkas som att de individuella gärningarna inte var att betrakta som grova brott. Se även Svensson (2016) s. 282 f.

¹⁸⁰ Se Svensson (2021) s. 282 f.

hade kommit överens om att beväpna sig med käpparna och använda dessa för att misshandla målsägandena. Följaktligen fick samtliga svara för samtliga gärningar som (med)gärningsmän.

4.3.1.2 *Medgärningsmannaskap eller parallella gärningsmannaskap?*

Om flera personer var för sig har utfört gärningar parallellt med varandra är de dock inte att betrakta som medgärningsmän.¹⁸¹ Personernas uppfyllande av rekvisiten för en brottsbeskrivning får med andra ord inte vara *oberoende* av varandra.¹⁸² Hur detta beroendekrav närmare ska avgränsas kan förklaras med utgångspunkt i läran om gärningsculpa.

Så som en allmän utgångspunkt för straffrättsligt ansvar kan en person inte ha kontroll över en gärning som företas av annan. Däremot kan gärningskontroll i förhållande till en gemensamt utförd gärning föreligga om, som Svensson framhåller, gärningsmannen kontrollerar dess eget agerande på det individuella planet.¹⁸³ Tyngdpunkten vid denna bedömning behöver, liksom i allmänhet, placeras vid personens förmåga att förhindra förövandet av den gemensamma gärningen.¹⁸⁴

Inte heller kan en följd som en viss person förverkligar orsakas av någon annan än denna. Bedömningen av hur adekvat en gemensamt åstadkommen följd är ur kausalhänseende får därför ta utgångspunkt i om var och en, inom ramen för det ömsesidigt präglade agerandet, genom sitt otillåtna risktagande har handlat med avsiktlighet i förhållande till densamma. Riskens beaktansvärdhet och allvarlighet från envars synpunkt har härvid betydelse.¹⁸⁵

För att det ska kunna hävdas att var och en på ett individuellt plan kontrollerar en gemensam gärning, menar jag att de individuellt utförda gärningarna

¹⁸¹ Se HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22 p. 30; Svensson (2016) s. 270.

¹⁸² Se HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22 p. 33; Asp (2021) s. 362; Wennberg (2002) s. 616; Jfr även Svensson (2016) s. 270 f., som talar om ”parallella gärningsmannaskap” när flera personer har utfört gärningar som är oberoende av varandra, samt om ”gärningsmannaskap bakom gärningsmannaskap” som föreligger när flera personer utfört samma gärning men *inte* tillsammans. Se vidare RH 2004:76.

¹⁸³ Se Svensson (2016) s. 360.

¹⁸⁴ Se vidare Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 139, 142 ff.

¹⁸⁵ Se NJA 2020 s. 397 p. 11, 12, 18, 26; Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 135.

behöver kunna betraktas som *oupplösligt nära förbundna med varandra*. Ett sådan nära förbindelse kan bestå i att de var och en på ett individuellt plan *stärker sin medgärningsmans uppfyllande av något rekvisit*. Som stöd härför kan hänvisas till NJA 2003 s. 229, där två personer dömdes för att ha utfört en grov misshandel ”tillsammans och i samförstånd”. De två tilltalade hade var för sig utdelat slag mot målsäganden. Efter att målsäganden fallit till marken hade de var för sig utdelat sparkar mot honom. Genom att de var och en misshandlade målsäganden, på en avgränsad plats och under en avgränsad tid, stärkte de varandras uppfyllande av rekvisiten.¹⁸⁶

I praktiken kan ett stärkande av rekvisiten även komma till uttryck genom att en person utövar inflytande på en annan persons gärning, exempelvis genom att de aktivt avlöser varandra. Flera personer kan till exempel dömas för våldtäkt i medgärningsmannaskap när de var för sig har uppfyllt rekvisiten.¹⁸⁷ I NJA 2016 s. 819 lämnades ett stöd för denna uppfattning. Där uttalades att den tilltalade och en annan okänd person var för sig och i en följd hade utfört sexuella handlingar mot målsäganden när de befunnit sig i varandras omedelbara närhet.¹⁸⁸ I underrättspraxis har medgärningsmannaskap vid våldtäkt motiverats med att flera personer turats om att utföra sexuella handlingar och därigenom påtagligt stärkt varandra i deras uppsåt.¹⁸⁹ De sexuella handlingarna kan härvid vara olikartade.

Mot denna bakgrund påstår jag att det kan formuleras som denna variant av medgärningsmannaskap kan tillämpas när en person **främjar sin medgärningsmans gärning genom att utföra sin gärning**. Ett sådant kvalificerat främjande utmärker att personerna agerar med ömsesidighet. Med andra ord utför de varsin individuell gärning som ett led i att utföra en gemensam.

¹⁸⁶ Se vidare NJA 2013 s. 1155; RH 1997:54.

¹⁸⁷ Se Bäcklund m.fl., kommentaren till 6 kap 1 §, under rubriken ’Grov våldtäkt’; Svensson (1/2017) s. 182.

¹⁸⁸ Se NJA 2016 s. 819 p. 10.

¹⁸⁹ För exempel, se Svea hovrätt dom 2023-03-29 mål nr B 332-23 s. 10 f.; Hovrätten för Västra Sverige dom 2023-02-03 mål nr B 7394-22 s. 11 f.; Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2022-03-10 mål nr B 327-22 s. 11.

Som resonemanget ovan antyder behöver medgärningsmännen ha utfört sina respektive handlingar inom ramen för ett *straffrättsligt relevant avgränsat händelseförlopp*.¹⁹⁰ Hur ett händelseförlopp i denna mening ska avgränsas är en komplex fråga som i denna framställning inte ges något vidare utrymme att diskutera. Generellt kan dock sägas att bedömningen får ta sin utgångspunkt i vilken brottsbeskrivning som är vidkommande för prövningen och övriga omständigheter i det enskilda fallet.¹⁹¹

Kravet på att avgränsa händelseförloppet medför att det för denna form av medgärningsmannaskap normalt sett krävs att handlingarna har företagits i ett tidsligt och rumsligt sammanhang. Rekvisiten för flertalet brottstyper kan emellertid uppfyllas på olika platser vid olika tidpunkter. Avgörande för bedömningen kan således vara när gärningen inleds och när den avslutas.¹⁹² Vid åtal som är utformade som kollektivdelikt eller brott som är perdurerande kan dessa krav inte ställas upp.

Exempelvis kan det vid ett olovligt innehav av narkotika eller vapen komma i fråga att flera personer förflyttar föremålet mellan varandra. Förutsatt att en förflyttning företagits av en medgärningsman till en annan inom ramen för ett gemensamt syfte kan innehavet från dennes synpunkt beskrivas som gemensamt, även om innehavet varit koncentrerat till olika platser vid olika tidpunkter.¹⁹³ Gärningskontroll hos den första innehavaren kan föreligga även i förhållande till den senares innehav, eftersom denna kan sägas ha haft möjlighet att förhindra detsamma. Innehavet från dennes synpunkt behöver emellertid ha uppfattats som ett gemensamt projekt.

Inte heller vid brott som kan begås på distans kan avsaknaden av ett rumsligt och tidsmässigt sammanhang regelmässigt utesluta tillämpningen av medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap. Som exempel kan

¹⁹⁰ Jfr HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22, där det görs en åtskillnad mellan upploppet som en större inramning och de moment av detsamma som inte specifikt kunde kopplas till klagandena. Om att olika gärningsmoment kan ha ett sådant naturligt samband med varandra att det finns skäl att bedöma dem tillsammans i ett sammanhang, se NJA 2013 s. 397.

¹⁹¹ Jfr Melander (2019), som framhåller att frågan kan besvaras ur ett filosofiskt perspektiv eller ur ett socialt perspektiv. Det senare intar ett mer liberalt synsätt, se s. 117 f.

¹⁹² Se Svensson (2016) s. 363 ff.

¹⁹³ För vidare läsning om gemensamt narkotikainnehav, se Jönsson (2005/06) s. 658 f.

anges den gällande våldtäktsparagrafens lydelse, vari det kommer till uttryck att inte enbart den som genomför ett samlag eller annan sexuell handling som till sin kränkning är jämförlig därmed döms för våldtäkt.¹⁹⁴ Även ”den som förmår en person som inte deltar frivilligt att företa eller tåla en sådan handling”¹⁹⁵ döms för våldtäkt.¹⁹⁶ Om således en person förmår annan att tåla en handling som en tredje person utför, föreligger strikt gärningsmannaskap både avseende den som förmår offret och den som genomför det ofrivilliga samlaget, alternativt den till sin kränkning därmed jämförliga sexuella handlingen. Förutsatt att de agerar ömsesidigt genom att uppfylla rekvisiten, varigenom de stärker varandras uppfyllande av desamma, är de att betrakta som medgärningsmän.¹⁹⁷

4.3.2 Ordinärt medgärningsmannaskap

4.3.2.1 *Handlandet uppfyller något rekvisit*

Etablerandet av ett gemensamt medverkansobjekt kan även ske genom att flera personer bidrar till förverkligandet av ett brott genom att var för sig **uppfylla något rekvisit** för den relevanta brottsbeskrivningen.¹⁹⁸ Härav följer att vad personerna utför kan vara likartade eller olikartade handlingar.¹⁹⁹ På motsvarande sätt som för medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap är det utan betydelse vilka uppgifter personerna har att utföra.²⁰⁰ Ur bevishänseende saknar det därför relevans att det inte kan styrkas vem som har utfört vad eller vem som har orsakat vilken effekt. Följden får förklaras som härledd ur det gemensamma agerandet.²⁰¹

¹⁹⁴ Observera även frivillighetsrekvisitet.

¹⁹⁵ 6 kap. 1 § första stycket BrB.

¹⁹⁶ Om att våldtäkt inte längre är att anse som ett egenhändigt brott, se prop. 2021/22:231 s. 25.

¹⁹⁷ Se vidare prop. 2021/22:231 s. 25, 84 f. Se även Åklagarmyndigheten: *Prioriterade prejudikatfrågor 2023* s. 8 f., angående frågan om hur lång tid som kan passera från påtryckningarna fram tills att sexualhandlingen utförs.

¹⁹⁸ Se HD dom 2023-03-14 mål nr 6185-22 p. 29; Zila (Lexino) 23 kap. 4 § (under rubriken 2.2.1, p. 1); Svensson (2016) s. 284; Herlitz (1992) s. 535 f.

¹⁹⁹ Se Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 158.

²⁰⁰ Se HD dom 2023-03-14 mål nr 6185-22 p. 29.

²⁰¹ Se prop. 2000/01:85 s. 26; Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken ’Medgärningsmannaskap’; Asp och Ulväng (2013) s. 440; Wennberg (2007/08) s. 156.

Det ordinära medgärningsmannaskapet²⁰² kan därför exempelvis föreligga vid sammansatta brottstyper, så som när två personer tillsammans utför ett rån varvid den ena utför en misshandel och den andra utför en stöld. Såvida tillgreppet sker medelst våld mot målsäganden, kan rånet härledas ur det gemensamma agerandet.²⁰³ Ansvar kan således komma i fråga även om det inte kan klarläggas vem av dem som har utfört stölden och vem som har utfört misshandeln. Detta är givetvis under förutsättning att det står klart att envar har utfört antingen stölden eller misshandeln som ett led i att utföra rånet.²⁰⁴

4.3.2.2 *Handlandet kan subsumeras under rekvisiten*

Flertalet brottstyper inbegriper emellertid enbart ett handlanderekvisit. Även i sådana situationer kan medgärningsmannaskap föreligga genom en mer tillåtande tolkning av straffbudet, vilket får motiveras med att det kan finnas en fara med att upprätthålla en allt för naturalistisk tolkning av brottsbeskrivningarna. Det handlar i sådana fall om att **handlingen som utförs kan subsumeras under rekvisiten** för ett straffbud på grund av den nära koppling den får anses ha därtill.²⁰⁵

Det är mot denna bakgrund av betydelse vilket straffbud som är aktuellt för prövning och vilka omständigheter som föreligger i varje enskilt fall.²⁰⁶ Någon absolut gräns för vilka handlingar som kan subsumeras under en viss brottsbeskrivning kan därför vara svår att dra. Rättstillämparen bör således vid sin bedömning ta utgångspunkt i det medverkansobjekt som har etablerats, för att därefter se till sambandet mellan detta och det som den enskilde på egen hand har utfört.

Ett exempel på en typsituation är när flera personer går tillsammans för att kasta sten mot en fönsterruta, men enbart en av dem orsakar skada på fönstret.

²⁰² Observera att beteckningen tidigare har använts synonymt med termen strikt medgärningsmannaskap, där det egentligen inte har gjorts någon skillnad mellan variant 1 och 2 enligt min kategorisering. Se Wennberg (2002/03) s. 593.

²⁰³ Se Asp (2021) s. 360; Svensson (2016) s. 283.

²⁰⁴ Brottsstypen på det gemensamma planet är således, oaktat gradindelningen, till skillnad från medgärningsmannaskap i strikt mening, annan än den på det individuella planet.

²⁰⁵ Subsumtion torde främst bli aktuellt för sådana rekvisit som är någorlunda vagt utformade och som ger ett större utrymme för tolkning, se avsnitt 3.2.1.

²⁰⁶ Däribland hur händelseförloppet i tid och rum ska avgränsas på ett straffrättsligt relevant sätt.

Härvid saknar det ur kausalhänseende betydelse att det inte kan styrkas vem av dem som orsakade skadan.²⁰⁷ Det har i detta fall inte att göra med att medgärningsmännen var för sig uppfyller handlingsrekvisitet ”orsaka” (skada) för skadegörelse. Var och en utför däremot något som kan subsumeras därunder.²⁰⁸ Det framstår närmast som en tillfällighet vem som orsakar skadan. Gränsen kan i denna situation klargöras på så vis att det för subsumtion krävs att personen genom sitt handlande *likväl kan orsaka följden*.²⁰⁹

Denna förklaring lämpar sig dock inte i alla situationer, så som när två eller flera personer var för sig utför något som *sett för sig själv är otillräckligt* för att uppfylla ett orsakanderekvisit, *men som väl tillsammans är tillräckligt*.²¹⁰ Det kan exempelvis tänkas att flera personer var för sig tillfogar någon livshotande skada eller försätter någon i ett livshotande tillstånd, och att det som utförs gemensamt resulterar i en sammantagen skadebild eller fara som är tillräcklig för att offret berövas livet. Även i detta fall kan det argumenteras för en tydlig koppling mellan vad som har utförts av var och en och rekvisiten för mord.²¹¹ Möjligtvis var det så det resonerades i NJA 1992 s. 474, där den person som hade utövat livshotande våld mot målsäganden genom att utdela flertalet knivhugg dömdes för dråp, trots att det inte var styrkt att det var han som hade utdelat det knivhugg som kom att bli avgörande för den dödliga utgången.

En annan typsituation är när två personer var för sig ger en tredje person varsin dos av visst medel som orsakar dennes död. Doserna var för sig kan inte ensamt orsaka någon fara, men är i förening med varandra livshotande. Det finns även härvid ett argumentationsutrymme för att även den som ger

²⁰⁷ Se Wennberg (2002) s. 616. Se även RH 1996:82.

²⁰⁸ Se 12 kap. 1 § BrB, i vilken det enda handlingsrekvisitet är förstöra eller orsaka skada.

²⁰⁹ Se även Göta hovrätt dom 2000-06-07 mål nr B 158-00 och B 180-00. I målet stod inte klart vem som hade avlossat de dödande skotten. Hovrätten fann det dock klarlagt att tre vapnen hade kommit till användning och att samtliga tre tilltalade hade avlossat skott. Var och en av skyttarna tog sålunda en otillåten risk som på ett plausibelt sätt likväl hade kunnat orsaka den gemensamt åsyftade följden, varför de alla tre kunde dömas för mord. Se vidare Wennberg (2002) s. 621 f.

²¹⁰ Se Svensson (2016) s. 284.

²¹¹ Se även Ds 1993:15 s. 21 och de hänvisningar som görs till bestämmelser som återfanns i SL 14 kap. 7, 8 och 14 §§; Se även Thyren (1918) s. 23, 27 f.

den första dosen utför något som har en nära koppling till rekvisiten för mord. En sådan argumentation kan föras under förutsättning att båda doserna utdelas i ett straffrättsligt relevant avgränsat sammanhang inom vilket handlingarna tillsammans kan betraktas som en gemensamt utförd gärning.²¹² Avgörande för bedömningen får vara om den person som lämnat den första dosen, vid tidpunkten för sin kontrollerade handling, har haft goda skäl att räkna med ett förverkligande av risken. Den behöver därigenom ha ingått i vad som kan betraktas som en gemensam verksamhet.

Även för brottsbeskrivningar som inte kräver orsakandet av någon följd kan subsumtion komma i fråga. I förarbetena till lag (2000:1225) om straff för smuggling uttrycks exempelvis att den som deltar i något moment av en transport av smuggelgods, fastän den inte tar fysisk kontakt med varan, kan anses utföra någon handling som är så nära förbunden med transporten att den ska dömas för olovlig befattning med smuggelgods i gärningsmannaskap. Den kan exempelvis ha agerat som chaufför eller vägvisare.²¹³

4.3.3 Medgärningsmannaskap i utvidgad mening

4.3.3.1 *En medverkande är att anse som gärningsman*

För att döma en person som medgärningsman krävs inte att denne har uppfyllt något rekvisit för det aktuella straffbudet.²¹⁴ Avgörande för denna särskilda variant av medgärningsmannaskap är i stället om personen har **utfört någon främjandehandling** samt att den **är att anse som gärningsman** med stöd av en omrubricering jämligt tolkningen av 23 kap. 4 § BrB.²¹⁵

Avgörande för frågan om någon kan dömas som medgärningsman för att den är att anse som det, blir följaktligen en slags gärningsdragning mellan medgärningsmannaskap och främjande. Prövningen av förutsättningarna för omrubricering föregås av att den medverkande har skilts från

²¹² Se även Thyren (1918) s. 28.

²¹³ Se prop. 1999/2000:124 s. 143 för kommentar till 12 § lag (2000:1225) om straff för smuggling.

²¹⁴ Se HD dom 2023-03-14 mål nr 6185-22 p. 29.

²¹⁵ Se Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 172; Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 435.

gärningsmannen som etablerat medverkansobjektet, samt att det konstaterats att den åtminstone har utfört någon medverkansgärning.²¹⁶ Denna bedömning får ta utgångspunkt i vad som anförts under avsnitt 3. Det centrala härnäst är att klarlägga under vilka förutsättningar en omrubricering kan vara motiverad.

Straffrättskommittén framhöll att det normalt sett krävs att gärningsmannen åtminstone har deltagit i utförandet av brottet, men att ”även annan medverkande bedömes såsom gärningsman där detta *ter sig naturligt*.”²¹⁷ Därmed har det överlåtits åt rättstillämpningen att närmare avgöra vem som i de enskilda fallen kan vara att anse som gärningsman.²¹⁸ HD har härefter förtydligat att den som inte har befunnit sig på brottsplatsen men har främjat brottet innan det har utförts i allmänhet inte kan vara att anse som gärningsman.²¹⁹ Härigenom står det dock klart att det finns utrymme för en sådan bedömning. En omrubricering kan således vara för handen både när den medverkande har medverkat på brottsplatsen i omedelbar anslutning till dess utförande och när den inte har gjort det.

Inom doktrinen brukar skälen för att tillskrivas ansvar i medgärningsmannaskap i utvidgad mening uttryckas som att den medverkande genom sitt främjande åtminstone ska ha *spelat en central roll för förverkligandet av brottet*.²²⁰ Den medverkandes delaktighet får därför relativiseras i förhållande till vad övriga delaktiga har utfört.

4.3.3.2 *Medverkan i omedelbar anslutning*

HD har klargjort att även den som agerat mer perifert på brottsplatsen kan, under förutsättning att den följer en arbetsfördelning som har utarbetats vid gemensamt uppgjord brottsplan, vara att anse som medgärningsman.²²¹ Vilken eller vilka perifera uppgifter denne sedermera har haft att utföra är inte

²¹⁶ Se Ågren, Leijonhufvud och Wennberg (2018) s. 157; Asp, Ulväng och Jareborg (2013) s. 430 f.

²¹⁷ SOU 1944:69 s. 93 [min kursivering].

²¹⁸ Se SOU 1944:69 s. 92 f. Se även NJA 2006 s. 535.

²¹⁹ Se NJA 2017 s. 531 p. 45; NJA 2006 s. 535.

²²⁰ Se t.ex. Wong (2003/04) s. 925; Wennberg (2002) s. 617; Jareborg (2001) s. 411. Stöd för denna uppfattning har lämnats i underrättspraxis, se t.ex. Svea hovrätt dom 2018-02-27 mål nr B 8032-17; Hovrätten för Västra Sverige dom 2022-03-04 mål nr B 4794-21 s. 28 f.

²²¹ Se HD dom 2023-03-14 mål nr B 6185-22 p. 31.

avgörande vid bedömningen.²²² Såväl Straffansvarsutredningen som HD har härom framhållit att exempelvis den som håller vakt vid en inbrottsstöld kan vara att se som gärningsman i förhållande till stöld.²²³ Vidare kan den som agerar förare till brottsplatsen anses uppfylla kraven för en perifer handling.²²⁴

I NJA 2003 s. 645 (*Bilpassageraren*) behandlades frågan om en person som följt med annan person på en färd i en olovligt tillgripen bil kunde dömas som gärningsman för olovligt brukande. HD, som besvarade frågan nekande, uttalade att den tilltalade varken hade initierat färden eller medverkat på ett sådant sätt att den kunde sägas ha ingått i något som kan betraktas som en *gemensam verksamhet*.²²⁵ Rättsfallet har kommenterats av Wong²²⁶, som framhållit att HD:s uttalande behöver tolkas med viss restriktivitet, och att det inte regelmässigt kan krävas att personen initierat brottet eller haft någon medbestämmanderätt för att gemensamt handlande ska föreligga.²²⁷

Någon tydlig nedre gräns för medgärningsmannaskap i utvidgad mening kan knappast konstateras. Frågan om en medverkande kan rubriceras som gärningsman förefaller i stället behöva utgå från en samlad bedömning av hur avgörande roll personen har innehaft, varvid det har betydelse hur denna har agerat dels *vid planeringen av brottet*, dels *under brottets utförande*. Om en person har innehaft en förhållandevis aktiv roll vid initierandet eller utformandet av brottsplanen kan det medföra att det inte krävs mer än att den har utfört någon perifer handling på brottsplatsen. När det emellertid inte kan styrkas att brottet har föregåtts av någon planering, fordras däremot att personen har spelat en mer aktiv och central roll på brottsplatsen. Denna helhetsbedömning medför sammanfattningsvis en bred skönsmässighet och

²²² Se NJA 2017 s. 531 p. 44.

²²³ Se NJA 2006 s. 535. Observera att avgörandet kom före brottet inbrottsstöld infördes och att det inte är denna rubricering som avses; Se även SOU 1996:185 s. 190.

²²⁴ NJA 2017 s. 531 p. 45. De uttalanden som HD gjorde i avgörandet får enligt min bedömning inte anses tillföra något vidare i diskussionen om på vilket sätt ett agerande kan kvalificera sig som ömsesidigt utfört. Avgörande för bedömningen var att det inte ansågs tillförlitligen utrett att personen agerat tillsammans och i samförstånd med ett syfte om vad som sedermera skulle utföras på brottsplatsen.

²²⁵ Parentetiskt kan nämnas att den tilltalade inte heller dömdes för medhjälp.

²²⁶ Christoffer Wong, universitetslektor i straffrätt vid juridiska fakulteten i Lund.

²²⁷ Se Wong (2003/04) s. 926.

flexibilitet som enligt min beräkning kan befaras resultera i en oenhetlig rättstillämpning.

4.3.3.3 *Medverkan utom omedelbar anslutning*

Även den som inte har medverkat i omedelbar anslutning till brottets utförande kan som ovan anförts vara att anse som gärningsman. HD har dock uttalat att detta utrymme är begränsat till sådana situationer i vilka den medverkande, i förhållande till de som deltagit vid utförandet av huvudbrottet, har intagit en *särskild ställning*.²²⁸

I äldre rätt tillämpades ett *medelbart gärningsmannaskap* när den verkliga gärningsmannen hade satt ett viljelöst offer i sitt ställe och använt denna som ett verktyg för att utföra gärningen.²²⁹ Det viljelösa verktyget kunde vara en ung person, en person med en psykisk störning eller någon som står under ett lydadsförhållande vid vilket han är skyldig att följa order.²³⁰ Herlitz har om det medelbara gärningsmannskapet påpekat att det får ses till relationen mellan å ena sidan graden av kontroll hos den som står bakom brottet, å andra sidan graden av klandervärdhet hos den som utför brottet.²³¹ Ett liknande resonemang kom till uttryck i Straffrättskommitténs betänkande. Där uttalades dels att den medelbara gärningsmannens handling skulle ha varit *den avgörande orsaken* för brottets tillkomst, dels att den omedelbara gärningsmannen i princip inte skulle vara att anse som straffvärd.²³²

Som Straffrättskommittén vidare anförde i sitt betänkande är denna konstruktion i och med avskaffandet av det accessoriska straffansvaret närmast överflödig, eftersom den medelbara gärningsmannen numera kan dömas som anstiftare.²³³ Dock har HD i NJA 2006 s. 535 (*Akallarånet*) gett uttryck för att det medelbara gärningsmannaskapet fyller en funktion även i dagens rättsordning. Där uttalades att den som endast främjar ett brott innan

²²⁸ Se NJA 2017 s. 531 p. 45; NJA 2006 s. 535.

²²⁹ Se SOU 1944:69 s. 69; NJA 2006 s. 535; Bäcklund m.fl., kommentaren till 23 kap. 4 §, under rubriken 'Utvidgat gärningsmannaskap'; Hoflund (1972) s. 31 f.

²³⁰ Se SOU 1944:69 s. 86 f.

²³¹ Se Herlitz (1992) s. 558, 564; Se även Asp och Ulväng (2013) s. 441.

²³² Se SOU 1944:69 s. 87.

²³³ Se SOU 1944:69 s. 93 f. Se vidare vad som anförs i prop. 1948:80 s. 93 om att en anstiftare före det accessoriska delaktighetsansvaret avskaffades kunde dömas som gärningsman enligt 3 kap. 1 § SL.

detta påbörjas enbart kan betraktas som gärningsman om denna utför brottet genom en annan person. Som Asp, Ulväng²³⁴ och Jareborg framhåller får härav den bakomliggande tanken till det medelbara gärningsmannaskapet alltjämt ses vägledande i fråga om vem som kan vara att anse som gärningsman.²³⁵

I ett äldre avgörande, NJA 1982 s. 525, dömdes en person som gärningsman för att i samverkan med andra ha planerat ett införsel försök av ett heroinparti till försök till grov varusmuggling. Försöksbrottet hade i allt väsentligt utförts på hans instruktioner av en annan person. Det uttalades att den tilltalades roll hade varit så pass *aktiv och betydelsefull* att förutsättningar för att döma honom som gärningsman förelåg. I domskälen förekommer inget resonemang kring huruvida den person som utförde försöksbrottet var att betrakta som mindre klandervärd. Det kan därför antas att de grundläggande tankarna kring det medelbara gärningsmannaskapet delvis har frångåtts och att det öppnats upp för ett mer tillåtande synsätt kring rubriceringsmöjligheten. Vilka faktorer som ska tas i hänsyn vid bedömningen av om den medverkande intagit en särskild ställning, och kan sägas ha utfört ett brott genom en annan person, framstår i sådana fall inte som klart.

4.4 Sammanfattande kommentarer

Genom att kategorisera medgärningsmannaskapet jämligt ovan synliggörs att det utgör en väsentlig del vid prövningen av medgärningsmannaskapets tillämpning vad var och en har utfört på individuell nivå. Härigenom säkerställs att det individuella straffansvaret tas i beaktande såväl vid rättstillämpningen som vid bevisvärderingen. Det anförda belyses särskilt genom att flera personer som deltagit vid brott, även inom ramen för samma

²³⁴ Magnus Ulväng, professor i straffrätt vid Uppsala universitet.

²³⁵ Se Asp, Ulväng, Jareborg (2013) s. 435. På samma sätt kan därför det s.k. konverterade gärningsmannaskapet tillämpas, exempelvis när den aktuella brottstypen förutsätter ett specialsubjekt, se NJA 2006 s. 535; SOU 1944:69 s. 84; Zila (Lexino 23 kap. 4 § BrB).

medgärningsmannaskap, kan vara medgärningsmän enligt olika varianter av detsamma.²³⁶

Vid bedömningen av om medgärningsmannaskap ur objektiv synpunkt föreligger kan rättstillämparen därför med fördel ta utgångspunkt i det medverkansobjekt som påstås ha etablerats av flera personer gemensamt. Därefter får det tas ställning till vad var och en har utfört i förhållande därtill. På så vis får rättstillämparen klart för sig vilka rättsliga utgångspunkter som vid bedömningen av envars delaktighet behöver beaktas - det vill säga om det är fråga om *medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap*, *ordinärt medgärningsmannaskap* eller *medgärningsmannaskap i utvidgad mening*. Slutligen får det bedömas om personerna, alltjämt på individnivå, har samverkat med varandra på så vis att deras ageranden framstår som ömsesidigt och solidariskt utförda i förhållande till det konkretiserade gemensamma syftet. Härvid det återgår till vad som funnits utrett kring de individuella handlingarna och kontextualisera dessa i det som har utförts gemensamt.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att bedömningen av medgärningsmannaskapet behöver ta sin utgångspunkt i att det har utförts ett gemensamt agerande, samtidigt som det centrala därefter är vad som har utförts individuellt av var och en. Genom denna prövningsordning minskar risken för att det individuella straffansvaret eftersätts, samtidigt som en gärning kan beskrivas som gemensamt utförd.

²³⁶ Se exempelvis NJA 2013 s. 397. De fyra personer som dömdes som medgärningsmän hade utfört olika handlingar inom ramen för de två otillåtna gärningarna som bedömdes som ett ofredande jämlikt 4 kap. 7 § BrB. Det kan argumenteras för att samtliga varianter av medgärningsmannaskap är applicerbara på de tilltalades ageranden.

5 Gärningsbeskrivningens precision vid fleras deltagande i brott

5.1 När processrätten möts av den materiella straffrätten

5.1.1 Inledande anmärkningar

Vilka krav som kan ställas på gärningsbeskrivningens precision är redan någorlunda ovisst när denna riktar sig mot och omfattar enbart en person. Det centrala från den anklagades synpunkt är emellertid att den har goda förutsättningar att försvara sig mot anklagelsen. De processrättsliga minimigarantierna, vilka var och en som är anklagad för brott ska tillgodoses inom ramen för rätten till en rättvis rättegång, ska inte eftersättas när någon åtalas för att ha agerat ”tillsammans och i samförstånd” med andra. Samtidigt ska kraven på precision av gärningen och individualiseringen av envars delaktighet inte kollidera med intresset av en effektiv rättskipning.

Detta avsnitt kommer inledningsvis att uppmärksamma några utgångspunkter kring vad som omfattas av preciseringskravet vid åtal i medgärningsmannaskap. Därefter följer den analys som utifrån faktiska gärningsbeskrivningar kommer att diskutera kraven på gärningsbeskrivningens precision och individualisering av den enskildes agerande i förhållande till de tre varianter av medgärningsmannaskap som har identifierats i rättsordningen.

5.1.2 Vad omfattas av preciseringskravet?

5.1.2.1 ”Tillsammans och i samförstånd”

Det faktum att en gärning har utförts ”tillsammans och i samförstånd” utgör ett faktiskt förhållande kring denna - ett gärningsmoment - som behöver åberopas av åklagaren.²³⁷ Därigenom påkallas att flera personer ska dömas

²³⁷ Se Nordh (2019) s. 47.

för en gemensam gärning. Att ange att flera personer har agerat ”tillsammans och i samförstånd” får därför ses som en slags etikett för att bevistemat är att personerna ska dömas i medgärningsmannaskap. Om att gärningsmomenten för den gemensamma gärningen behöver preciseras, det vill säga vad som har utförts och uppnåtts på ett gemensamt plan, råder det därmed inget tvivel.

Frågan är om det därutöver fordras någon precisering av på vilket sätt en gärning påstås ha utförts i samverkan. Som tidigare konstaterats kan det skiljas mellan vad som å ena sidan har utförts och uppnåtts, samt vad som å andra sidan kännetecknar att det har utförts med ett gemensamt syfte.²³⁸ Det väsentliga inledningsvis är således *dels* i vilken mån det krävs en individualisering av var och ens handlingar vid den gemensamma gärningen, *dels* om det krävs en precisering av vad som utmärker att denna har utförts under ett samförstånd.

5.1.2.2 Förhållandet mellan det som utförts individuellt och gemensamt
Mot bakgrund av vad som tidigare har anförts kan det konkluderas att den materiella rätten medför att en gemensamt utförd gärning kännetecknas som brottslig på ett annorlunda sätt än en individuellt utförd gärning. Denna diskrepans ges på ett allmänt plan betydelse i två avseenden.

För det första kommer bevistemat vid åtal där flera påstås ha agerat ”tillsammans och i samförstånd”, till följd av hur den materiella rätten är konstruerad, inte att vara detsamma som vid åtal i ensamt gärningsmannaskap. Bevistemat vid det förra tar sikte på att de individuella agerandena ska ha varit ömsesidigt och solidariskt utförda i förhållande till ett specifikt gemensamt syfte. Som Wong har uppmärksammat är därför ofta de rättsfakta som behöver styrkas i medgärningsmannaskap inte identiska med de rättsfakta som behöver styrkas vid individuellt gärningsmannaskap.²³⁹ Att det identifierats olika varianter av medgärningsmannaskap medför dessutom att den enskildes handlande redan på ett generellt plan kan

²³⁸ Se avsnitt 4.1.

²³⁹ Se Wong (2003/04) s. 927 f.

konstitueras som brottsligt på olika sätt.²⁴⁰ Vilken variant av medgärningsmannaskap som kan appliceras på den enskilde kommer således att ha betydelse för vilka rättsfakta som behöver anges i gärningsbeskrivningen. Det är också med ledning av dessa angivna rättsfakta som domstolen har att ta ställning till om den enskildes handlande kan falla under medgärningsmannaskap. Att bevistemat är konkretiserat, på så vis att det kan utläsas vilken eller vilka varianter av medgärningsmannaskap som är aktuella i det enskilda fallet, är att föredra eftersom det synliggör vad rätten ska adressera vid dess dömande verksamhet.

För det andra behöver graden av precision i gärningsbeskrivningen fastställas utifrån Europakonventionens krav, som utgår från att anklagelseakten riktar sig mot den anklagade. Var och en behöver, så som en förutsättning för det kontradiktoriska förfarandet, ges goda möjligheter att invända mot att de handlingar som den individuellt lastas för överhuvudtaget har utförts som ett led i att utföra en gemensam gärning. Inte heller får det riskeras att personen felaktigt erkänner en individuellt utförd handling som en del i en gemensamt utförd gärning. Från dennes synpunkt är det därför centralt att den i god tid informeras om vilka handlingar som påstås ha utförts av honom eller henne individuellt, och som kvalificerar hans eller hennes handlande som ett rättsstridigt agerande i medgärningsmannaskap. Vilka invändningar som den anklagade kan förväntas ha ett intresse av att framföra beror således på vilka rättsfakta som konstituerar dennes handlingar som ett deltagande i en otillåten gemensam gärning. Betydelsen av att möjliggöra sådana invändningar är även från rättssäkerhetssynpunkt stor. Att låta enskilda tillskrivas ansvar för handlingar som andra personer har utfört ska enbart vara möjligt när sådana förutsättningar föreligger.

5.1.2.3 Gärningen har utförts under ett samförstånd

Som tidigare visats är omständigheter som kännetecknar ett samförstånd primärt kringliggande utförandet av gärningen, så som att gärningsmännen har utbytt blickar med varandra eller på annat sätt uppträtt solidariskt.²⁴¹

²⁴⁰ Vilket utmärker sig särskilt när olika varianter av detta är tillämpliga inom ramen för samma bevistema.

²⁴¹ Se avsnitt 4.2.

Sådana omständigheter får betraktas som bevisfakta - de lämnar stöd åt att ett samförstånd bevisligen har förelegat. Därför behöver information om dessa inte explicit anges i gärningsbeskrivningen. Redan i påståendet att personerna har utfört brottet ”i samförstånd” framgår implicit att förfarandesättet har präglats av ett gemensamt syfte. För att gärningsbeskrivningen ska kunna hållas kortfattad är det tvärtom att föredra att sådana medelbart relevanta omständigheter, som inte är nödvändiga för att konstituera gärningen som brottslig, i stället utvecklas under huvudförhandlingen.

När det däremot för brottsbeskrivningsenlighet förutsätts att samförståndet har kommit till uttryck på ett visst sätt är saken annorlunda. Till exempel kan kommunikation medföra att en viss handling har utövat inflytande på huvudbrottet. Sådana omständigheter behöver anges, så som en förutsättning för att en medverkansgärning har utförts som ett led i att ”tillsammans och i samförstånd” med andra utföra visst brott. Som härigenom klargörs är det framför allt vid *medgärningsmannaskap i utvidgad mening* som omständigheter som kännetecknar samförståndet utgör rättsfakta och därför behöver preciseras i gärningsbeskrivningen.²⁴²

5.2 Gärningsbeskrivningens funktion som anklagelseakt respektive bevistema

5.2.1 Medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap

5.2.1.1 *Precisionen vid likartade gärningar*

När flera personer påstås var för sig ha utfört likartade gärningar i strikt mening, och de enligt åklagarens uppfattning ska dömas i medgärningsmannaskap, kan det inte alltid krävas att åklagaren ska precisera gärningsmomenten i förhållande till var och en. Som har konstaterats kan så vara fallet när en person har lämnat ett bidrag till sin medgärningsmans individuellt utförda gärning genom att utföra sin egen.²⁴³ Gärningsmomenten

²⁴² Detta följer av att de enskilda brottsbeskrivningarna behöver läsas tillsammans med 23 kap. 4 § BrB.

²⁴³ Se avsnitt 4.3.1.

som påstås föreligga på gemensam nivå kan nämligen i sådana situationer vara identiska med de som påstås ha utförts gemensamt.²⁴⁴ Gärningsbeskrivningen nedan, vilken avsåg skadegörelse kan därför vara tillräcklig ur individualiseringssynpunkt.

[AC] och [BD] har tillsammans och i samförstånd klottrat i en tunnel så att det blev skador för en inte ringa kostnad. Det hände den 31 oktober 2020 på Såggatan, Göteborgs stad. Tunneln tillhörde Göteborgs Kommun [sic!]. [AC] och [BD] begick gärningen med uppsåt.²⁴⁵

Under vissa förhållanden kan det dock finnas andra omständigheter som är av rättslig relevans för att ett medgärningsmannaskap avseende viss gärning ska kunna föreligga. I sammanhanget kan därför jämföras med en situation där flera personer lastas för ett gemensamt otillåtet innehav av exempelvis vapen. Gärningsbeskrivningen nedan utgör ett exempel på ett åtal avseende grovt vapenbrott.

[EG], [FH], [IJ] och [JL] har tillsammans och i samförstånd innehaft en automatkarbin med tillhörande magasin och ammunition utan att ha rätt till det. Det hände den 11 februari 2022 på [adress], Älvsjö, Stockholm stad.

Brottet bör bedömas som grovt då vapnet har varit av särskilt farlig beskaffenhet samt att vapnet har innehafts i en sådan miljö att det typiskt sett kan befaras komma till brottslig användning.

[EG], [FH], [IJ] och [JL] begick gärningen med uppsåt.²⁴⁶

Vad som i detta avseende kan diskuteras är om det behöver preciseras vad som medför att innehavet är att bedöma som gemensamt, eller om det är tillräckligt att åklagaren under sin sakframställning presenterar bevisning härom. Med andra ord, är dessa omständigheter omedelbart eller medelbart relevanta för rättsföljden att flera personer ska dömas för att gemensamt ha tagit befattning med ett tillståndspliktigt eller på annat sätt otillåtet föremål?

²⁴⁴ Denna ståndpunkt har framhållits av Wennberg (2002) s. 633 och Victor (2020) s. 93.

²⁴⁵ Göteborgs tingsrätt dom 2022-02-04 mål nr B 9356-21 m.fl., s 14.

²⁴⁶ Stockholms tingsrätt dom mål nr B 2257-22 s. 13.

Ett gemensamt innehav *kan* grundas på att flera personer delar en bostad, disponerar över en lokal eller på annat sätt i rumslig gemenskap befattar sig med föremålet.²⁴⁷ Sådana omständigheter talar om vilket faktiskt förhållande som föreligger, och är enligt min mening ur rättslig synpunkt omedelbart relevant i förhållande till bevis temat att innehavet är gemensamt. De är av betydelse vid rättstillämpningen och därför att betrakta som rättsfakta.²⁴⁸

Som i fallet ovan, där det påstådda medgärningsmannaskapet grundar sig i att de tilltalade var för sig har innehaft föremålen och att de därigenom främjat varandras innehav, är det nödvändigt att de rättsliga grunderna härför framgår av gärningsbeskrivningen. Var och en behöver inte endast ha möjlighet att förneka gärningen. De behöver också ha möjlighet att framställa motfakta och rättsinvändningar som vederlägger att innehavet har varit gemensamt. Därför behöver det inte enbart anges vilka omständigheter som medför att de var och en i strikt gärningsmannaskap uppfyller innehavsrekvisitet, utan också *vilka rättsfakta som medför att innehavet är att bedöma som gemensamt*. Mot denna bakgrund kan gärningsbeskrivningen ovan, genom vilken några sådana rättsfakta inte kommer till uttryck, enligt min bedömning inte anses uppfylla kravet på precision.

Med anledning av det anförda kan det konstateras att även om samma rättsfakta är tillämpliga på det individuella som på det gemensamma planet, är det inte alltid tillräckligt att enbart dessa anges. Det kan nämligen, liksom i fallet ovan, föreligga särskilda rättsfakta av omedelbar relevans för medgärningsmannaskapets tillämpning. Uppgifter härom bör enligt min mening anges i gärningsbeskrivningen.

Det bör också lyftas att när gärningsbeskrivningen anger att ”de har tillsammans...” eller dylikt, åsyftas att personerna har agerat gemensamt och inte var för sig. Det är således det gemensamma agerandet som utgör

²⁴⁷ Att flera personer kan dömas i medgärningsmannaskap för ett gemensamt innehav på en avgränsad plats, trots att bara någon av dem fysiskt befattat sig med föremålet erhåller visst stöd från NJA 2018 s. 512 I, där frågan om förberedelse och särskilt flera personers befattning av hjälpmedel särskilt ägnat att användas vid brott behandlades, se p. 13.

²⁴⁸ Omständigheter som däremot lämnar stöd åt att innehavet har varit gemensamt är bevisfakta, så som att flera personer har varit folkbokförda på adressen, att de frekvent har vistats i lokalen etc.

bevistemat, varför rättstillämpningen ska ta utgångspunkt i de regler som gäller för medgärningsmannaskap.²⁴⁹ Normalt sett behöver det dock inte föreligga något hinder mot att döma de tilltalade självständigt i strikt gärningsmannaskap när gärningsmomenten på det individuella planet är identiska med gärningsmomenten på det gemensamma. Ett sådant förfarande är dock endast tillåtet under förutsättning att frågan har uppmärksammats under brottmålsprocessen. De tilltalade behöver i vart fall före domens meddelande haft möjlighet att yttra sig kring huruvida den påstådda gemensamma gärningen likasåväl kan vara att se som parallella självständiga gärningsmannaskap. Ett förtydligande härom kan åklagaren ge exempelvis under huvudförhandlingen.

5.2.1.2 Precisionen vid olikartade gärningar

Flera personer som var för sig har utfört gärningar individuellt som är hänförliga till det som har utförts gemensamt kan också ha utfört helt eller delvis olikartade handlingar. Gärningsbeskrivningen nedan, vilken avsåg grov våldtäkt²⁵⁰, kan härvid anges som ett exempel.

[HJ] och [IK] har tillsammans och i samförstånd genomfört ett samlag och andra sexuella handlingar jämförliga med samlag med NN 32 som inte deltog frivilligt. De har därvid använt våld. Våldet har bestått i att de hållit fast målsägandens armar, suttit på hennes ben, tryckt ner henne och tagit tag om hennes huvud. De sexuella handlingarna bestod i att de fört [sic!] upp fingrar i målsägandens underliv och att de förmådde målsäganden att utföra oralsex. Det hände någon gång mellan den 4 juni 2021 och den 5 juni 2021 på [adress] Örebro kommun.²⁵¹

Gärningsbeskrivningen kan i flera avseenden kritiseras. Redan påståendet om att de åtalade har genomfört *ett* samlag är enligt min mening en obegriplig formulering. Menas det att personerna har utfört varsitt samlag, eller att någon av dem har utfört ett samlag som är att hänföra till den gemensamma

²⁴⁹ Se NJA 2003 s. 645, där HD framhöll att riksåklagaren hade klargjort att åtalet avsåg det gemensamma brukandet och att bedömningen därför skulle ta sin utgångspunkt i att den tilltalade deltagit i ett gemensamt brukande. Se även Wong (2003/04) s. 927 f.

²⁵⁰ 6 kap. 1 § tredje stycket BrB.

²⁵¹ Örebro tingsrätt dom 2022-10-05 mål nr B 3262-21 bilaga 1.

gärningen? Vilket delbevistema rätten i detta avseende har att ta ställning till och vad de tilltalade ska bemöta framstår som oklart.

Inte heller har övriga gärningsmoment individualiserats. Dessa anges nämligen i passiv form - det anges att *våldet har bestått i* samt att *de sexuella handlingarna bestod i*. Även härigenom förblir det oklart huruvida bevisemat är att de tilltalade var för sig i strikt mening har utfört samtliga preciserade gärningsmoment eller om var och en enbart har utfört någon av dessa. Särskilt vid det senare fallet kan oklarheten, i synnerhet från de tilltalades synpunkt, kritiseras. Den ger upphov till svårigheter med att invända mot att de individuellt ska svara för samtliga vålds- och sexualhandlingar. Till följd därav försämras deras möjligheter att framföra att händelseförloppet inbegripit parallella gärningsmannaskap.

I sammanhanget ska det dock uppmärksammas att någon individualisering möjligen inte har medgetts mot bakgrund av utredningen. Såvitt avser medgärningsmannaskap genom strikt gärningsmannaskap är det ur bevissynpunkt tillräckligt att det kan visas att var och en har utfört åtminstone någon av sexualhandlingarna som ett led i att uppnå det gemensamma syftet. Om bevisemat är att personerna har agerat tillsammans, genom att i nära anslutning till varandra turats om att utföra sexualhandlingarna varvid de stärkt varandra i deras uppsåt, får gärningsbeskrivningen bedömas som godtagbar.²⁵²

Om det däremot poneras att det inte kan styrkas att personerna hade agerat ”tillsammans och i samförstånd”, kan det frågas vilka konsekvenser den bristande individualiseringen skulle komma att innebära. Svaret beror på vad som i målet bedöms som utrett på individnivå.

För det fall att det har klarlagts att de tilltalade egenhändigt har utfört någon av de sexuella handlingar som kommer till uttryck i gärningsbeskrivningen, har domstolen möjlighet att döma dem som gärningsmän för grov våldtäkt eller våldtäkt av normalgraden. Den fällande domen får som tidigare

²⁵² Se avsnitt 4.3.1.

konstaterats avse en mer inskränkt gärning än vad som hänförts till processföremålet. Ett sådant förfarande är dock tillåtet endast under förutsättning att frågan om individuellt gärningsmannaskap har uppmärksammats i ett öppet förfarande och att de tilltalade har beretts utrymme att yttra sig däröver.²⁵³ I annat fall skulle domstolen enligt min mening överskrida processföremålet genom att *ex officio förskjuta bevisemat*.

Står det däremot inte klart vem som har utfört vilka sexuella handlingar, kan åtalet resultera i en frikännande dom. Det följer av att domstolen vid dess rättstillämpning inte har möjlighet att klargöra vilka specifika rättsfakta som är tillämpliga i förhållande till vem av de tilltalade. Det är således inte är möjligt att subsumera dessa under någon rättsföljd. Att det kan konstateras att den tilltalade på något sätt har varit inblandad är naturligtvis inte tillräckligt för att tillskriva vederbörande ansvar.

5.2.2 Ordinärt medgärningsmannaskap

5.2.2.1 Precisionen vid likartade handlingar

Som tidigare påpekats kan flera personer som har utfört likartade handlingar som var för sig inte strikt har orsakat den följd som förutsätts för brottsbeskrivningsenlighet, men som likväl eller i förening med varandra hade kunnat göra det, vara medgärningsmän.²⁵⁴ Eftersom följderna kan härledas ur det gemensamma handlandet och det inte behöver styrkas vem som orsakat denna, behöver de påstådda medgärningsmännens likartade handlingar inte nödvändigtvis individualiseras. Om utredningen däremot medger någon slutsats om vem som faktiskt har orsakat följderna ska detta naturligtvis anges. Ordinärt medgärningsmannaskap kan alltjämt föreligga avseende övriga.

Förutsatt att en utredning ger stöd på individnivå för att samtliga personer har utfört en viss handling, som sedd för sig själv likväl hade kunnat orsaka

²⁵³ Enligt min uppfattning kan det knappast ses som att rätten initierar en fråga om straffrättsligt ansvar när denna inom ramen för sin materiella processledning uppmärksammar frågan om hur gärningsmomenten ska individualiseras.

²⁵⁴ Se avsnitt 4.3.2.

följden, kan gärningsbeskrivningen nedan avseende skadegörelse uppfylla individualiseringskravet.

[LN] och [MO] har tillsammans och i samförstånd krossat tre fönsterrutor på Furudals skola, Skolvägen 6, Furudal, Rättviks kommun, så att det blev skador för 30 940 kr. Det hände mellan den 17 augusti 2020 och den 18 augusti 2020. [MO] och [LN] begick gärningen med uppsåt.²⁵⁵

Det ska vidare lyftas att om ömsesidigheten eller det gemensamma syftet skulle brista kan domstolen, under förutsättning att frågan har kommunicerats med de tilltalade, bedöma om brottsbeskrivningsenlighet föreligger på individuell nivå och om de därför kan dömas i strikt gärningsmannaskap för de handlingar som de individuellt utfört.²⁵⁶

5.2.2.2 *Precisionen vid olikartade handlingar*

Individualiseringen kan dock ha en större betydelse när flera personer har utfört olikartade handlingar. Ett exempel på där de tilltalade hade utfört olikartade handlingar trots att detta inte kunde utläsas av gärningsbeskrivningen anges nedan, genom vilken det yrkades ansvar för rån.

[PR], [TG], [HK] och [RF] har tillsammans och i samförstånd med en okänd person stulit en sparkcykel till ett värde om 4 399 kr från [XZ] genom att ha hållit fast, knuffat och dragit i målsäganden, slagit honom i huvudet med en hand samt upprepade gånger slagit honom på kroppen med en axelrem. Det hände den 10 oktober 2022 på [adress], Solna, Solna stad. [XZ] orsakades sårskador, svullnad, blånad, rodnad och smärta.

[TG], [RF], [PR], och [HK] begick gärningen med uppsåt.²⁵⁷

Av den övervakningsfilm som åklagaren presenterade som stöd för huvudbevis temat framgick att RF var den som tillgripit sparkcykeln. RF hade inte utfört något våld på så sätt som gärningsbeskrivningen ger intryck av.²⁵⁸

²⁵⁵ Mora tingsrätt dom 2021-02-04 mål nr B 1269-20 s. 5.

²⁵⁶ För den som inte har orsakat den följd som förutsätts för brottsbeskrivningsenlighet kan rätten, när det är särskilt föreskrivet att ansvar kan inträda vid försök, uppmärksamma parterna även på denna fråga, se NJA 2015 s. 405 p. 21.

²⁵⁷ Solna tingsrätt dom 2022-12-20 mål nr B 11305-21 m.fl. s. 27.

²⁵⁸ Se ibid. s. 52.

Åklagaren kom i hovrätten att justera gärningsbeskrivningen, varvid tillgreppet individualiserades till honom, samtidigt som det preciserades att två av de medtilltalade utfört misshandeln.²⁵⁹ Det kan ifrågasättas varför dessa preciseringar inte gjordes redan inför tingsrätten, när de uppenbarligen *medgavs*. I detta fall är nämligen vikten av individualisering från de tilltalades synpunkt stor. RF ska ha möjlighet att motivera varför han inte ska tillskrivas ansvar för misshandeln. I sådana fall saknas förutsättningar för att döma honom för rån. Även de två medtilltalade, som påstods ha utfört våldet, behöver tillgodoses goda möjligheter att framföra att stölden från deras synpunkt kom som överraskande och att RF endast utnyttjade den uppkomna situationen.

Sedan åklagaren hade justerat gärningsbeskrivningen, varvid envars handlande individualiserades, fann hovrätten att de tilltalades enskilda handlingar inte hade präglats av någon erforderlig ömsesidighet om att råna målsäganden. Klaganden TG kunde därför inte dömas för rån, men däremot för den misshandel som genom individualiseringen lades honom till last.²⁶⁰ Detta förfarande medges enligt *major includit minor*. Huruvida ett sådant förfarande var tillåtet i tingsrätten, dessförinnan att gärningsbeskrivningen hade individualiserats, beror som ovan konstaterats på om frågan om individuellt gärningsmannaskap har uppmärksammats under brottmålsförfarandet och den tilltalade haft möjlighet att bemöta detta sekundära påstående.

Det kan dock antas att utredningen inte skulle medge någon individualisering till följd av att det inte kunnat utredas vem som utfört vad, men att domstolen anser att bevisningen ger ett tillräckligt stöd på individnivå åt att personerna kan kvalificeras som ordinära medgärningsmän. Över att gärningsbeskrivningen utformas kollektivt är det att föredra att gärningsmomenten individualiseras från varandra, även om de inte

²⁵⁹ Se Svea hovrätt dom 2023-02-28 mål nr B 406-23 s. 4.

²⁶⁰ Se *ibid* s. 6 ff.

individualiseras till någon.²⁶¹ Därigenom ges de tilltalade bättre information om på vilket sätt handlingarna påstås ha varit ömsesidigt utförda.

Situationen kan dock komma att bli problematisk om domstolen inte finner att det rör sig om ett agerande i medgärningsmannaskap. Den bristande individualiseringen får i sådana fall till konsekvens att åtalet i sin helhet ogillas, eftersom gärningsmomenten inte har knutits till någon av de tilltalade. I sådana fall kan det nämligen inte klarläggas vem som ska dömas för vilket brott.

5.2.3 Medgärningsmannaskap i utvidgad mening

5.2.3.1 *En bristande precisering av främjandet*

Bedömningen av om en person genom sitt främjande kan anses vara (med)gärningsman tar som tidigare konstaterats utgångspunkt i vad denne har utfört för främjandehandling. Såvitt avser gärningsbeskrivningens precision är frågan om det krävs en individualisering av vem eller vilka som enligt åklagarens bedömning kvalificeras som medgärningsmän i utvidgad mening, samt en precisering av vad medverkansgärningarna består i. Denna fråga kan inledningsvis diskuteras utifrån gärningsbeskrivningen nedan, genom vilken det yrkades ansvar för skadegörelse.

[TV] och [UW] har tillsammans och i samförstånd genom att ha kastat stenar krossat en fönsterruta samt skadat en annan på Curry Republik vid Sankt Lars väg 90, Lund, Lunds kommun så att det blev skador för cirka 30 000 kr. Det hände den 11 september 2020.

[TV] och [UW] begick gärningen med uppsåt.²⁶²

Av tingsrättens dom i målet framgår att utredningen gav för handen att enbart en av tilltalade hade kastat stenarna och därigenom krossat fönsterrutan. Denna person hade, genom bland annat en övervakningsfilm, identifierats som UW. Den andra personen, TV, framstår snarare ha blivit åtalad som medgärningsman för att ha agerat vakthållare - det vill säga för att ha utfört

²⁶¹ Det kan exempelvis anges att ”medan någon av dem har..., har den andra...”.

²⁶² Lunds tingsrätt dom 2022-06-21 mål nr B 5563-21 s. 6.

en främjandehandling som enligt åklagarens bedömning motiverade en omrubricering.²⁶³ Den flexibilitet som rubriceringsmöjligheten visat sig tillhandahålla medför att utrymmet för att argumentera såväl för som emot en omrubricering är tämligen brett. Det är således av stor vikt från den tilltalades synpunkt att denne informeras om vilka omständigheter som ligger till grund för åklagarens bedömning. På så vis ges den tilltalade tillräckligt med tid och goda möjligheter att sammanställa vilka argument som kan tala emot en omrubricering.

Det kan vidare lyftas att hovrätten, som kom att frikänna TV med anledning av att det saknades förutsättningar för att bedöma honom som medgärningsman, aldrig prövade om det fanns förutsättningar för att döma honom för medhjälp till skadegörelse.²⁶⁴ Anledningen är möjligen hovrättens bundenhet till gärningsbeskrivningen, vilken inte inkluderade något påstående om att han främjat gärningen. En bristande individualisering av en främjandehandling kan således antas resultera i ett frikännande som materiellt sett kan betraktas som oriktigt.

Denna fråga har aktualiserats i ett mål för vilket HD under våren 2023 har meddelat partiellt prövningstillstånd. I målet hade tre personer åtalats för att ”tillsammans och i samförstånd” ha berövat annan livet.²⁶⁵ Hovrätten kom att döma en av de tilltalade som gärningsman, medan klagandena dömdes för medhjälp till mord.²⁶⁶ Frågan som HD kommer att ta ställning i är om hovrätten har dömt klagandena utanför vad som genom gärningsbeskrivningen nedan har hänförs till processföremålet.²⁶⁷

[GH], [TR] och [SF] har tillsammans och i samförstånd uppsåtligen dödat [ZX] genom att utsätta honom för upprepat trubbigt våld mot huvudet och kroppen.

[ZX] har därmed orsakats blödning under den hårda hjärnhinnan med medellinjeförskjutning av hjärnan, blånader, blödningar i huvudsvålen

²⁶³ Se ibid s. 10 f.

²⁶⁴ Se Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2022-12-19 mål nr B 2838-22 s. 3.

²⁶⁵ Se Göteborgs tingsrätt dom 2022-08-01 i mål nr B 17090-21 s. 10.

²⁶⁶ Se Hovrätten för Västra Sverige dom 2022-11-03 mål nr 4976-22 s. 30 ff.

²⁶⁷ Se HD beslut 2023-01-30 mål nr B 7230-22 s. 5.

och i tinningmusklerna, skorpbelagda hudskador i ansiktet med brott på näsbenet och blödningar i ögonens bindehinnor, blånader på halsen och armarna och skorpabelagda hudavskrapningar på högra armen och vänstra benet. Blödningen under den hårda hjärnhinnan har orsakat [ZX:s] död.

Våldet utövades den 23 oktober 2021 på [adress], Göteborgs stad och [ZX] avled den 1 november 2021 på Sahlgrenska sjukhuset i Göteborg.

GH, SF och TR begick gärningen med uppsåt.²⁶⁸

Hovrätten ansåg inte det utrett att vare sig GH eller SF hade utövat något våld mot målsäganden, men att de däremot hade utfört handlingar som psykiskt uppmuntrade TR, varigenom de ansågs ha solidariserat sig med våldsutövningen. Dessa omständigheter ansågs inte tillräckliga för att döma dem som medgärningsmän. I den del av hovrättens domskäl, där det motiverades varför GH och SF skulle dömas för medhjälp till mord, hänvisades det till *Bilpassageraren*²⁶⁹, där HD har uttalat att det faktum att gärningsbeskrivningen inte innehåller någon konkretisering av vad ett främjande har bestått inte utgör något hinder mot att döma för medhjälp.²⁷⁰

HD:s uttalande i *Bilpassageraren* får tolkas med restriktivitet. Domstolen får nämligen inte extensivt omtolka gärningsbeskrivningen och därigenom förskjuta bevistemat.²⁷¹ Vare sig något påstående om främjande eller på vilket sätt det i så fall gestaltat sig kommer till uttryck i gärningsbeskrivningen. Det har enbart preciserats vad våldet bestod i, som varken GH eller SF i strikt mening utförde. Vidare har Riksåklagaren i sin svarsskrift framhållit att hovrätten inte har fört någon materiell processledning i frågan.²⁷² Enligt hennes uppfattning har hovrätten därför dömt klagandena för en annan

²⁶⁸ Göteborgs tingsrätt dom 2022-08-01 mål nr B 17090-21 s. 10.

²⁶⁹ NJA 2003 s. s. 645.

²⁷⁰ Se Hovrätten för Västra Sverige dom 2022-11-03 mål nr B 4976-22 s. 30 f.

²⁷¹ Se avsnitt 2.4.3.

²⁷² En fråga värd att vidare diskutera är om domstolen har en skyldighet att bedriva materiell processledning i en sådan situation.

gärning än vad som åtalats för.²⁷³ Troligtvis har frågan därför inte heller från åklagarens sida uppmärksammats under brottmålsförfarandet.

Det kan härmed konkluderas att för det fall att det görs gällande att en viss person ska anses vara gärningsman, på grund av att denne har utfört en eller flera främjandehandlingar, finns det skäl att i gärningsbeskrivningen precisera vad främjandet består i. Exemplet uppvisar att åklagaren annars riskerar att göra en rättsförlust, såvida inte medverkansgärningarna på annat sätt görs hänförliga till processföremålet. Domstolen får annars beakta ofullständigheterna i gärningsbeskrivningen till fördel för den tilltalade.

5.2.3.2 *Farhågorna med att precisera främjandet*

Det som hittills har anförts föranleder frågan om en precisering av främjandet skulle kunna medföra en överprecisering, på så sätt att det potentiellt kan utgöra överskottsinformation som behöver styrkas för en fällande dom.²⁷⁴ Även denna fråga har aktualiserats i ett mål för vilket HD har meddelat partiellt prövningstillstånd.²⁷⁵ Efter att tre personer åtalats för försök till mord ”tillsammans och i samförstånd” kom hovrätten att döma två av dem som medgärningsmän, medan den person som utpekades som skytten frikändes.²⁷⁶ Nedan visas hur gärningsbeskrivningen var utformad.

[DB], [CA] och [QS] har tillsammans och i samförstånd försökt döda [YZ] genom att skjuta honom. Det hände den 19 augusti 2021 på Norra Stenbocksgatan, Helsingborg Stad.

Det fanns en fara för att brottet skulle fullbordas eller så var sådan fara endast på grund av tillfälliga omständigheter utesluten.

[DB] och [CA] har följt efter målsägandens bil och jagat den samtidigt som målsäganden försökt köra ifrån dem. De har förvissat sig om att det var målsägandes bil genom att slå på registreringsnumret. De har via telefon kontaktat [QS] och informerat honom om att de följde efter målsäganden och väglett [QS] till rätt position. Slutligen har de vid

²⁷³ Se RÅ: AMR-8871-22 s. 8.

²⁷⁴ Nordh (2019) har anfört att gärningsbeskrivningar som aktualiserar tillämpningen av utvidgat gärningsmannaskap och medhjälp särskilt får ses som sådan överskottsinformation som inverkar på processens genomförande, se s. 45.

²⁷⁵ Se HD beslut 2023-01-16 mål nr B 7635-22 s. 3.

²⁷⁶ Se Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2022-11-03 mål nr B 3245-22 s. 6 ff.

rödljus på [brottsplatsen] placerat sin bil på sådan [sic!] sätt att det underlättat för [QS] att köra upp jämsides med målsäganden och skjuta mot honom med flertalet skott, vilket denne också gjort. Minst tre av skotten träffade målsäganden i överkroppen. [DB] var förare i fordonet och [CA] satt som passagerare och skötte kommunikationen med [QS] samt gjorde bilregistersökningen.

[DB], [QS] och [CA] begick gärningen med uppsåt.²⁷⁷

Riksåklagaren har i sin svarsskrift medgett att skyttens identitet från objektiv synpunkt har varit ägnat att inverka på processens genomförande, samt att påståendet om att han var skytten har ett nära samband med de gärningsmoment som lades de medtilltalade till last.²⁷⁸ Även enligt min bedömning är dessa otvetydigt medverkansgärningar i förhållande till det medverkansobjekt som QS har pekats ut som skapare av. Troligtvis har därför utpekandet av hans identitet, både från DB:s och CA:s synpunkt, tett sig som grund för en stark försvarslinje. Att domskälen i framför allt hovrätten till stor del berör de påstådda telefonkontakterna talar starkt för att så varit fallet.²⁷⁹

I skrivande stund återstår det att se hur HD tar ställning i frågan, men personligen har jag svårt att se att en annan slutsats kan nås. I sådana fall uppvisar exemplet att åklagaren kan göra en rättsförlust även vid en precisering av främjandet.²⁸⁰ Enligt min bedömning följer denna potentiella rättsförlust dock inte av att klagandenas främjandehandlingar har preciserats, utan att de har beskrivits som accessoriska till QS som gärningsman. Detta föranleder frågan om gärningsbeskrivningen hade kunnat utformas på ett alternativt sätt som alltjämt iakttar precisionskravet.

²⁷⁷ Helsingborgs tingsrätt dom 2022-08-12 mål nr B 5437-21 bilaga 1.

²⁷⁸ Se RÅ: AMR-8888-22 s. 6.

²⁷⁹ Se Hovrätten över Skåne och Blekinge dom 2022-11-03 i mål nr B 3245-22 s. 7 f.

²⁸⁰ Ett dömmande utanför processföremålet utgör ett grovt rättegångsfel som medför att domen undanröjs och målet återförvisas till lägre instans, se 51 kap. 26 §, 29 §, 55 kap. 15 § andra stycket och 59 kap. 1 § första stycket p. 4 RB. Åklagaren har i sådana fall en oinskränkt möjlighet att justera gärningsbeskrivningen och på så sätt läka den konstaterade bristen. Konsekvensen blir dock annorlunda om en frikännande dom, som har följt av att en fällande dom skulle gå utanför processens ramar, inte kan prövas i högre instans.

Exempelvis hade det inledningsvis kunnat klargöras att DB och CA har ”tillsammans och i samförstånd” med *skytten* försökt beröva YZ livet.²⁸¹ Det hade kunnat anges att de väglett *skytten* till rätt position och så vidare. I sådana fall hade inte gärningsmomenten kring främjandet getts ett lika klart samband med skyttens identitet. Inte heller hade en sådan formulering eftersatt kravet på precision av de gärningsmoment som kännetecknar att gärningen utförts med ömsesidighet.

Det kan dock inte lämnas okommenterat att även sådan utformning hade inverkat på processens genomförande. Denna konsekvens står naturligen nära till hands i många fall där flera åtalas för att ha agerat ”tillsammans och i samförstånd”. Åklagaren bör därför enligt min mening, i vart fall i sitt slutanförande under huvudförhandlingen, förtydliga varför var och en ska dömas för det fall att någon av de medtilltalade frikänns på objektiva grunder.²⁸² Därmed klargörs att det huvudsakliga bevistemat inbegriper *alternativa bevisteman*, om detta inte redan har förtydligats genom alternativa ansvarsyrkanden i åtalet.

²⁸¹ Avseende QS saknas det egentligen skäl att för brottsbeskrivningsenlighet låta honom omfattas av gärningsbeskrivningskonstruktionen ”tillsammans och i samförstånd”. Hans otillåtna gärning medför att han är gärningsman i strikt mening. Det som är av betydelse är snarare om DB och CA har agerat ”tillsammans och i samförstånd” med gärningsmannen.

²⁸² Det kan häremot anföras att åklagaren därigenom uppvisar osäkerhet i sitt åtal. Det bör dock påminnas om att beviskravet för att väcka åtal inte är detsamma som för en fällande dom. Enligt min uppfattning ger åklagaren tvärtom ett intryck av att denna har fokuserat på individnivån snarare än på kollektivet, varför ett förtydligande härom likasåväl kan uppfattas som en övertygelse kring att var och en ska dömas.

6 Slutsatser och avslutande kommentarer

Konstruktionen medgärningsmannaskap medför att flera personer som tillsammans utför brott kan dömas för vad de har gjort gemensamt. Att den materiella straffrätten medför att en gärning kan beskrivas som kollektivt utförd får dock inte riskera att kollektivisera straffansvaret. Rättsordningen kan inte erkänna ett straffansvar som grundar sig på vad en grupp har utfört. Det ska därför betonas att personer alltid är individuellt ansvariga, men att de vid agerande i medgärningsmannaskap kan tillskrivas ansvar för vad de utför gemensamt med andra.

Från rättssäkerhetssynpunkt är det följaktligen av central vikt att det individuella straffansvaret präglar brottmålsförfarandet. När det genom en kategorisering av medgärningsmannaskapet synliggörs vilka abstrakta rättsfakta som på individnivå behöver styrkas i medgärningsmannaskap, samt vad den åtalade personen inom ramen för det kontradiktoriska förfarandet ska bemöta, klagörs även vad som behöver anges i gärningsbeskrivningen. Konklusionen är sålunda att gärningsbeskrivningen bör ange vilka konkreta rättsfakta som ligger till grund för åklagarens bedömning om att var och en är att betrakta som medgärningsman.

Genom att gärningsbeskrivningens särskilda funktion som bevisstema och anklagelseakt uppmärksammas kan de processrättsliga intressena och det personliga straffansvaret bättre tillfredsställas. Förutom att en individualisering i gärningsbeskrivningen ger den anklagade bättre tid och möjlighet att förbereda sitt försvar, ges även domstolen en mer gynnsam struktur inför dess dömande verksamhet. Inte enbart konkretiseras härigenom vilken eller vilka varianter av medgärningsmannaskap som är vidkommande för dess prövning. Det framhålls även implicit ett sekundärt bevisstema om att var och en ska dömas för vad de individuellt har utfört, antingen i ensamt strikt gärningsmannaskap eller så som främjare. De risker som en individualisering vid medgärningsmännens olikartade handlingar kan vara förenad med kan dessutom undvikas, eftersom gärningsbeskrivningen kan

utföras på flera alternativa sätt. Gärningsbeskrivningskonstruktionen ”tillsammans och i samförstånd” bör sammanfattningsvis föregås av samvetsgranna överväganden kring vad som på individnivå behöver och sannolikt kan styrkas i det enskilda fallet, samt vad de tilltalade till följd därav har att bemöta. Graden av precision ska justeras därefter.

För att garantera en förutsebar och enhetlig rättstillämpning på området behöver det ägnas uppmärksamhet åt de oklarheter som medgärningsmannaskapet är besvärat av. Det får anses osäkert huruvida bristfälliga domskäl på området utgör en produkt av bristande individualisering i gärningsbeskrivningar, om orsaksförhållandet är det motsatta eller om det sammantagna följer av ett ofullkomligt och oklart medgärningsmannabegrepp. Konkretiserade och individualiserade gärningsbeskrivningar kan emellertid antas generera mer utförliga domskäl. Den kriminalpolitiska önskvärdheten av att effektivisera rättskipningen bör därför inte resultera i att flera personer slentrianmässigt åtalas för att ha agerat ”tillsammans och i samförstånd”. Att värna om en individualisering kan tvärtom bidra till ökade incitament att bedriva förundersökningen på ett sådant sätt att det på individnivå kan styrkas på vilket sätt var och en har agerat som (med)gärningsman. Rättskipningen vid fleras deltagande i brott kan därigenom komma att effektiviseras, utan att enskilda tillåts falla offer för godtyckligt straffande.

Käll- och litteraturförteckning

KÄLLOR

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1938:44 Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk.

SOU 1944:69 Straffrättskommitténs betänkande med förslag till lagstiftning om brott mot staten och allmänheten.

Ds 1993:15 Efter Lindome.

SOU 1996:185 Straffansvarets gränser.

SOU 2021:68 Skärpa straff för brott i kriminella nätverk.

Propositioner

Kungl. Maj:ts Prop. 1948:80 med förslag till lag om ändring i strafflagen m.m.

Kungl. Maj:ts Prop. 1962:10 med förslag till brottsbalk, del A.

Prop. 1983/84:23 Om rätten till offentlig försvarare.

Prop. 1986/87:89 Om ett reformerat tingsrättsförfarande.

Prop. 1999/2000:124 En ny smuglingslag m.m.

Prop. 2000/01:85 Förberedelse till brott m.m.

Prop. 2021/22:186 En stärkt rättsprocess och en ökad lagföring.

Prop. 2021/22:231 Skärpt syn på våldtäkt och andra sexuella kränkningar.

Prop. 2022/23:53 Skärpa straff för brott i kriminella nätverk.

Utskottsbetänkanden

Justitieutskottets betänkande 2016/17:JuU16 Straffrättsliga frågor.

Övrigt riksdagstryck

Motion 2016/17:2340, Kent Ekeröth (SD), Medgärningsmannaskap.

Övriga källor

Brottsförebyggande rådet: *Kriminella nätverk och grupperingar - Polisens bild av maktstrukturer och marknader*. Rapport 2016:12, tillgänglig på: <https://bra.se/download/18.3c6dfe1e15691e1603e1b5ca/1471871016717/2016_12_Kriminella_natverk_och_grupperingar.pdf>, (besökt 2023-05-08).

Riksåklagaren: *Grova våldsbrott*. Rapport 1995:1 [i arbetsgruppen har ingått Morath, Axel].

Åklagarmyndigheten: *Prioriterade prejudikatfrågor 2023*. Publicerad 2023-03-08, tillgänglig på: <<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/verksamheten-i-hogsta-domstolen/prioriterade-prejudikatfragor-2023.pdf>>, (besökt 2023-03-04).

Åklagarmyndigheten: Riksåklagarens svarsskrivelse 2022-12-21 i HD mål nr 7635-22, dnr AMR-8888-22, tillgänglig på: <<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/verksamheten-i-hogsta-domstolen/svarsskrivelser-och-forklaringar/amr-8888-22-forsok-till-mord.pdf>>, (besökt 2023-04-07).

Åklagarmyndigheten: Riksåklagarens svarsskrivelse 2023-01-03 i HD mål nr 7230-22, dnr AMR-8871-22, tillgänglig på: <<https://www.aklagare.se/globalassets/dokument/verksamheten-i-hogsta-domstolen/svarsskrivelser-och-forklaringar/amr-8871-22-mord.pdf>>, (besökt 2023-04-09).

LITTERATUR

Asp, Petter (2021), *De osjälvständiga brottsformerna: Försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap och) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott*. Iustus förlag.

Asp, Petter och Ulväng, Magnus (2013), 'Sweden' i: Reed, Alan och Bohlander, Michael (red.), *Participation in Crime – Domestic and Comparative Perspectives*. Ashgate, s. 433–450.

Asp, Petter, Ulväng, Magnus och Jareborg, Nils (2013), *Kriminalrättens grunder*. 2 uppl., Iustus förlag.

Borgeke, Martin och Forsgren, Mikael (2021), *Att bestämma påföljd för brott*. 4 uppl., Norstedts Juridik.

Bäcklund, Agneta, Johansson, Stefan, Trost, Hedvig, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne och Wersäll, Fredrik (2022), *Brottsbalken: En kommentar*. Norstedts Juridik lagkommentar (JUNO Version 21).

Dag, Victor (2020), 'Den åtalade gärningen – några tankar om utformningen av gärningsbeskrivningar'. *SvJT*, s. 73–102.

Danelius, Hans, Danelius, Johan, Bull, Thomas och Cameron, Iain (2023), *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*. 6 uppl., Norstedts Juridik.

Dahlman, Christian (2018), *Beviskraft: metod för bevisvärdering i brottmål*. Norstedts Juridik.

Diesen, Christian (2000/01), 'Göteborgsbranden, Malexander- och Söderbergsmorden – svåra mål i teorin, enkla i praktiken?'. *JT* nr 3 s. 626–637.

Diesen, Christian (2009/10), 'Precision i straffprocessen – om gärningsbeskrivning, bevisuppgift och förebringande av förundersökningsutsaga'. *JT* nr 3, s. 502–529.

Ekelöf, Per Olof, Andersson, Simon, Bellander, Henrik, Bylund, Torleif, Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael (2018), *Rättegång III*. 8., [rev.] uppl., Norstedts Juridik.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik, Heuman, Lars och Pauli, Mikael (2016), *Rättegång I*. 9 uppl., Wolters Kluwer.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael (2011), *Rättegång V*. 8., [rev. och utök.] uppl., Norstedts Juridik.

Fitger, Peter, Sörbom, Monika, Eriksson, Tobias, Hall, Per, Palmkvist, Ragnar och Renfors, Cecilia (2022), *Rättegångsbalken*. Norstedts Juridiks lagkommentar (JUNO Version 93).

Gunnarsson, Åsa och Svensson, Eva-Maria (2023), *Rättsdogmatik: som rättsvetenskapligt perspektiv och metod*. Studentlitteratur.

Herlitz, Carl Erik (1992), *Parties to a crime and the notion of a complicity object: a Compary Study of the Alternatives Provided by the Model Penal Code, Swedish Law and Claus Roxin*. Iustus Förlag.

Herlitz, Carl Erik (1996/97), 'Delaktighet i brott i ljuset av NJA 1992 s. 474 - en förvirrad del av straffrätten?'. *JT* nr 2, s. 277–305.

Heuman, Lars (1999/00), 'I vilken mån bör rättens tolkningsverksamhet vara parts- eller domstolsvänlig?'. *JT* nr 3, s. 559–578.

Heuman, Lars (2005/06), 'Är vaga och oklara gärningsbeskrivningar godtagbara enligt Europakonventionen?'. *JT* nr 3, s. 536–548.

Heuman, Lars (2020/21), 'Metodutvecklingen inom doktrinen'. *JT* nr 1, s. 25–64.

- Hoflund, Olle (1972), *Medverkan till brott*. P.A Norstedts & Söners förlag.
- Jareborg, Nils (2001), *Allmän kriminalrätt*. Iustus Förlag.
- Jönsson, Sverker (2005/06), 'Att vara bekant med en knarkare – tankar kring ett prejudikat angående innehav av narkotika'. *JT* nr 3, s. 652–660.
- Kleineman, Jan (2018), 'Rättsdogmatisk metod' i: Nääv, Maria och Zamboni Mauro (red.), *Juridisk metodlära*. 2 uppl., Studentlitteratur, s. 21–46.
- Lernestedt, Claes (2009), 'Upplösta kroppar, upplösta sinnen: medverkansläran och bortom' i: Asp, Petter, Lernestedt, Claes, Ulväng, Magnus (red.), *Katedralen: tre texter om straffrätt*. Iustus Förlag, s. 49–147.
- Lindell, Bengt (2007), *Notorietet och kontradiktion*. Iustus förlag.
- Madstedt, Kent, *Rättegångsbalk (1942:740) 45 kap. 4 §*, Lexino 2016-12-16 (JUNO).
- Melander, Sakari (2019), *Allmänna förutsättningar för straffansvar*. Helsingfors universitet.
- Nordh, Robert (2019), *Praktisk process II: Processrättens ram i brottmål, Om gärningsbegreppet, ändring och justering av åtal m.m.* 4. uppl., Iustus förlag.
- Nowak, Karol (2003), *Oskyldighetspresumtionen*. Norstedts Juridik.
- Peczenik, Alexander (2005), 'Juridikens allmänna läror'. *SvJT*, s. 249–272.
- Svensson, Erik (2016), *Gärningsmannaskap vid fleras deltagande i brott*. Iustus förlag.
- Svensson, Erik (1/2017), 'Fleras deltagande i sexualbrott som kvalifikationsgrund'. *Juridisk Publikation*, s. 175–187.
- Thyrén, Johan C. W. (1918), *Kommentar till Strafflagen kap. 14*. 2 uppl., Berlingska boktryckeriet.

Wennberg, Suzanne (2002), 'Tillsammans och i samförstånd – ett nytt begrepp för gärningsmannaskap', i: *Förhandlingarna inför det trettiosjätte nordiska juristmötet i Helsingfors 15–17 augusti 2002, Del I*, s. 613–638.

Wennberg, Suzanne (2002/03), 'Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap'. *JT* nr 3, s. 592–612.

Wennberg, Suzanne (2007/08), 'Mobiltelefontrafik som bevismedel vid samarbete med okända (med)gärningsmän'. *JT* nr 1, s. 156–165.

Westberg, Peter (1990/91), 'Domstolens tolkning av åklagarens gärningsbeskrivning'. *JT* nr 1, s. 291–297.

Wong, Christoffer (2003/04), 'Den magiska formeln har förlorat lite av sin magi – nya prejudikat om det straffrättsliga begreppet "gemensamt och i samförstånd"'. *JT* nr 4, s. 924–928.

Zila, Josef, *Brottsbalk (1962:700) 23 kap. 4 §*, Lexino 2017-09-01 (JUNO).

Ågren, Jack, Leijonhufvud, Madeleine och Wennberg, Suzanne (2018), *Straffansvar*. 10 uppl., Norstedts Juridik.

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen

X mot Belgien, ansökan nr 7628/72, beslut meddelat den 9 maj 1977.

Kamasinski mot Österrike, ansökan nr 9783/82, dom meddelad den 19 december 1989.

Pélissier och Sassi mot Frankrike, ansökan nr 25444/94, dom meddelad den 25 mars 1999, ECHR 1999-II.

Mattoccia mot Italien, ansökan nr 23969/94, dom meddelad den 25 juli 2000, ECHR 2000-IX.

Dallos mot Ungern, ansökan nr 29082/95, dom meddelad den 1 mars 2001, ECHR 2001-II.

Sadak m.fl. mot Turkiet [GC], ansökan nr 29900/96, 29901/96 och 29903/96, dom meddelad den 17 juli 2001, ECHR 2001-III.

Sipavicius mot Litauen, ansökan nr 49093/99, dom meddelad den 21 februari 2002.

Husain mot Italien, ansökan nr 18913/03, dom meddelad den 24 februari 2005, ECHR 2005-III.

IH m.fl. mot Österrike, ansökan nr 42780/98, dom meddelad den 20 april 2006.

Bäckström och Andersson mot Sverige, ansökan nr 67930/01, dom meddelad den 5 september 2006.

Juha Nuutinen mot Finland, ansökan nr 45830/99, dom meddelad den 24 april 2007.

Previti mot Italien, ansökan nr 45291/06, dom meddelad den 8 december 2009.

Penev mot Bulgarien, ansökan nr 20494/04, dom meddelad den 7 januari 2010.

Varela Geis mot Spanien, ansökan nr 61005/09, dom meddelad den 5 mars 2013.

Pereira Cruz m.fl. mot Portugal, ansökan nr 56296/12, dom meddelad den 26 juni 2018.

Högsta domstolen

Publicerade rättsfall

NJA 1972 s. 429.

NJA 1974 s. 454.

NJA 1980 s. 606.

NJA 1984 s. 922.

NJA 1992 s. 474.

NJA 2002 s. 489, (*Sambandscentralen*).

NJA 2002 s. 533 I och II, (*Göteborgskravallerna II och III*).

NJA 2003 s. 229.

NJA 2003 s. 473, (*Lägenhetsförvaringen*).

NJA 2003 s. 486.

NJA 2003 s. 645, (*Bilpassageraren*).

NJA 2004 s. 176, (*HIV-fallet*).

NJA 2004 s. 757.

NJA 2005 s. 717.

NJA 2006 s. 535, (*Akallarånet*).

NJA 2008 s. 697.

NJA 2011 s. 89, (*Synnerligen grov misshandel?*).

NJA 2011 s. 466, (*Det grova överfallsrånet*).

NJA 2011 s. 611, (*Lastbilssläpet*).

NJA 2012 s. 826, (*Företagsboten och fängelsestraffet*).

NJA 2013 s. 7.

NJA 2013 s. 397, (*Tejpningen*).

NJA 2013 s. 1155.

NJA 2014 s. 664.

NJA 2015 s. 405.

NJA 2016 s. 763, (*Knivhugget mot mopedisten*).

NJA 2016 s. 819.

NJA 2017 s. 531, (*Bussen i Östberga*).

NJA 2018 s. 512 I, (*Uppgörelsen i Kassmyra*).

NJA 2019 s. 909, (*Vapen vid fronten*).

NJA 2020 s. 169, (*Vanföreställningen*).

NJA 2020 s. 397, (*RC24*).

NJA 2022 s. 675, (*Förväxlingen*).

Opublicerade rättsfall

Högsta domstolen, beslut vid tillståndsprövning meddelat 2023-01-16 i mål nr B 7635-22.

Högsta domstolen, beslut vid tillståndsprövning meddelat 2023-01-30 i mål nr B 7230-22.

Högsta domstolen, dom meddelad 2023-02-14 i mål nr B 5951-21, (*Mordet vid busshållplatsen*).

Högsta domstolen, dom meddelad 2023-02-14 i mål nr B 2354-22, (*Årsta torg*).

Högsta domstolen, dom meddelad 2023-03-14 i mål nr B 6185-22, (*Påskupploppet i Örebro*).

Högsta domstolen, dom meddelad 2023-03-22 i mål nr B 5666-22, (*Medhjälparen i Linanäs*).

Hovrätterna

Publicerade rättsfall

RH 1991:51.

RH 1996:82.

RH 1997:54.

RH 2004:76.

Opublicerade rättsfall

Göta hovrätt, dom meddelad 2000-06-07 i mål nr B 158-00 och B 180-00.

Svea hovrätt, dom meddelad 2018-02-27 i mål nr B 8032-17.

Svea hovrätt, dom meddelad 2023-02-28 i mål nr B 406-23.

Svea hovrätt, dom, meddelad 2023-03-29 i mål nr B 332-23.

Hovrätten för Västra Sverige, dom meddelad 2022-03-04 i mål nr B 4794-21.

Hovrätten för Västra Sverige, dom meddelad 2023-02-03 i mål nr B 7394-22.

Hovrätten för Västra Sverige, dom meddelad 2022-11-03 i mål nr B 4976-22.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom meddelad 2022-03-10 i mål nr B 327-22.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom meddelad 2022-11-03 i mål nr B 3245-22.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom meddelad 2022-12-19 i mål nr B 2838-22.

Tingsrätterna

Mora tingsrätt, dom meddelad 2021-02-04 i mål nr B 1269-20.

Göteborgs tingsrätt, dom meddelad 2022-02-04 i mål nr B 9356-21, B 17631-20 och B 8784-21.

Lunds tingsrätt, dom meddelad 2022-06-21 i mål nr B 5563-21.

Göteborgs tingsrätt, dom meddelad 2022-08-01 i mål nr B 17090-21.

Örebro tingsrätt, dom meddelad 2022-10-05 i mål nr B 3262-21.

Helsingborgs tingsrätt, dom meddelad 2022-08-12 i mål nr B 5437-21.

Solna tingsrätt, dom meddelad 2022-12-20 i mål nr B 11305-21, B 3618-22, B 6522-22 och B 9017-22.